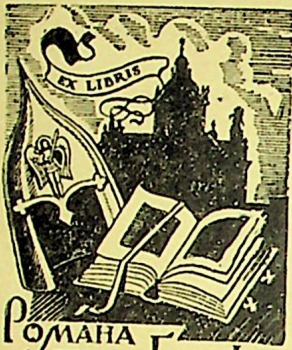

Μ. ΖΕΡΟΒ

KAMENA

Π Ο Ε Ζ Ι Ξ

РОМАНА
ГЕНИК
БЕРЕЗОВСЬКОГО

EX LIBRIS

РОМАНА

ВОДВАНЬКОГО

К. А. МЕНА

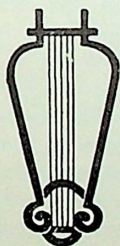
1900

МИКОЛА ЗЕРОВ

КАМЕНА

ПОЕЗІЇ

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

Л Ъ В І В

1 9 4 3

Редакція і вступна стаття
Святослава Гординського
Обкладинка М. Бутовича
Друкарня Української
Академії Наук, Львів,
Постгасе 11. — Зам. 1. KZ. 40431

ПОЕЗІЯ МИКОЛИ ЗЕРОВА

I.

Коли б ми хотіли шукати літературних попередників Зєрова, то мимоволі прийде нам на гадку П. Куліш. Це він, що знав найкращі творчі досяги світової літератури, відчував усю тодішню вбогість літератури української, коли доводилось йому «визиратись у всесвітнім дзеркалі». Тоді не щадив він слів-докорів своєму народові, прозиваючи його то «степовим приблудою», то «азіятом мізерним», що буває «героєм хіба над жидовою, не вчиться ні в греків, ні в латинів, темнотою ж — і москаля соромить»... Це Куліш закликав вертатись на «культурну Владимирську путь», і сам, у тиші й самотині свого Мотронівського хутора, працював роками над перекладами Біблії, Шекспіра, Байрона, Шіллера — працював без надії в тодішніх видавничих умовах колинебудь побачити свою працю надрукованою, не кажучи вже про те, чи знайшовся б у ті часи відповідний читач для такої літератури. Бо українське письменство Кулішевої доби, хоч і зрушене вперед могутнім Шевченковим словом, тільки-но починало ставити свої перші і ще несміливі кроки: як і суцільна маса народу, селянство, так і письменство мало всі риси етнографічно-селянських тем і форм, а загально світові теми в літературі не могли ще знайти в широкій читацькій масі відповідного зрозуміння.

Після Куліша на думку приходять, безперечно, Франко, цей універсаліст, що охоплював своїм широким умом стільки ділянок культурної творчості та що, силою прокляття специфічних галицьких провінційальних умов, мусів роздробнювати свою енергію на безліч популярної та другорядної роботи, якої виконувати не було кому. І він, і ще Леся Українка, у «всесвітньому дзеркалі» визирались не раз, знаходили там і нові ідеї, і творчі спонуки до своїх нових творів, і порівняння для мистецьких вартостей. Хоч би на прикладі цих трьох постатей можемо побачити, якими милевими кроками поступала вперед українська література, якої глибини й ширини набирала письменницька творчість, напоювана свіжими та живущими струменями вікових джерел.

Ad fontes — до джерел — це й було гасло Миколи Зерова. Свого часу видав він цикл літературно-критичних нарисів під цим заголовком, де, розглядаючи сучасну йому літературну дійсність і стан, у якому знайшлася українська культура в советських умовах, викривав усю провінційність та мілкість советських спроб створити т. зв. масову літературу, без зв'язку з культурним надбанням всесвітнього письменства. Він гостро висунув проблему: Європа чи «Просвіта?» — при чому «Просвіта» в підсоветських умовах була «лікнепом» — тобто установою ліквідування неписьменности. Тут зійшовся Зеров з неоромантиком Хвильовим, який теж боровся за ідейне обличчя української літератури своїм гаслом «геть від Москви», обороняв незалежність української культури та вимагав від літературної молоді найвищих кваліфікацій. Бо, фактично, з легкого благословення марксистської критики, напливали в літературу графомани, які, спекулюючи партійним квитком або ж членською виказкою літературної організації, спростачували літературу та її завдання і доводили до такого стану, що, хоч і виходили тисячі назв книжок, але справді цінного й тривалого було обмаль; один з поетів того часу, Рильський, дав влучну характеристику стану тодішньої літератури: «книжок

у нас усяких досить, та надаремне серце просить хоч би маленького Дюма«...

На тодішню кризу в українському письменстві зсоветизованої України висував Зеров три свої гасла: 1) засвоєння величнього досвіду всесвітнього письменства, тобто хороша літературна освіта письменника і вперта систематична праця коло перекладів; 2) вияснення нашої української традиції і переоцінка нашого літературного надбання і 3) мистецька вибагливість, підвищення технічних вимог до початкових письменників.

У цьому пляні розвивалася поезія групи т. зв. неоклясиків, до яких належав Зеров, і над якою, однією з найзамітніших українських культурних появ, треба нам основніше спинитись.

II.

В одній з книжок Хвильовівецького «Літературного Ярмарку» М. Драй-Хмара змістив сонет н. н. «Лебеді», що закінчується так:

О, гроно п'ятірне нездоланих співців,
Крізь бурю й сніг дзвенить твій переможний спів,
Що розбиває лід одчаю і зневіри. —

Держайте, лебеді: з неволі, з небуття
Веде вас у світи ясне сузір'я Ліри,
Де пінить океан кинучого життя.

За цей сонет дуже накинулася була на поета марксистська критика, і Драй-Хмара змушений був дати окрему заяву, що тема запозичена з Мальярме, і, тим самим, ніяких алузій до сучасності, до одчаю, неволі і зневіри — немає... А проте сонет залишився своєрідним документом, який аж просить, щоб прикласти його до характеристик неоклясиків, число яких, може не випадково, було теж п'ять: Рильський, Филипович, Зеров, Драй-Хмара, Бургардт. Вони саме довго втримували українську поезію в півсоветщині на високому рівні, орієнтуючись не на химерні укази партійної критики, а на найвищі мистецькі досяги, визираючись раз-у-раз у «дзеркалі всесвітньому».

Коли і як виникла група письменників, що їх звичайно звуть неокласиками? Докладної дати повстання її немає; це й доказує, що повстала вона органічно, а не за якоюсь задуманою програмою. Були спроби зв'язати наших неокласиків з російськими, що в рр. 1922—23 проявляли свою діяльність у Петербурзі, об'єднані в «Лирический Круг». Але ж Зеров і Филипович виступили ще в 1917—19 р., коли Зеров редагував, знаменито з критичного боку поставленого, «Книгаря». Властиво творчість наших неокласиків почалася від науково-дослідної праці, від боротьби за методу. Праця та була широко поставлена ще за часів української державности; пізніш неокласики зблизились були до ВУАН, і через те їх називали подекуди теж і «єфремовцями». Зеров та Филипович і справді, разом з Єфремовим, видали пізніш у Києві в 1928 р. збірник «Література». Організаційно ж неокласики знайшлися в 1923 р. в колі «Аспису», де гуртувались тоді найкращі кіївські письменники: Косинка, Підмогильний, Антоненко-Давидович, Плужник, Могилінський, Івченко, Меженко та ін. За рік «Аспис» розпався; з нього відокремилась група «Ланка», вже без неокласиків. Неокласики мали свої впливи й у «Вапліте» до 1928 р., але все ж час найбільшого їх впливу припадає на рр. 1921—25, на добу Літературної дискусії, де їх підтримували сильні індивідуальності з «Гарту», передусім Хвильовий, та тодішні журнали — «Червоний Шлях» і «Життя й Революція». Ці обидва журнали і стали трибуною неокласиків, хоч, напр., перший з них не обминав нагоди критикувати їх і з «марксистського» становища як поетів, що висловлюють бажання та ідеї «бувших власників провінціональних маєтків»...

У практиці неокласики прагнули засвоїти все те, що є найвищим осягом, з одного боку, в українській, а, з другого, у всевітній літературі, при чому оволодіти всім цим намагались вони не лгше технічно, а й ідейно. В українській літературі могли неокласики знайти не один зразок. Котляревський, правда, зробив з класичного твору травестію, але ж його оправдувало сатиричне вістря на «класично-імперський стиль», малпований тоді

Петербургом. Справжні класичні риси знайдемо у Щоголева, в пізнього Шевченка, далі в Куліша часів «Дзвону», в трохи манірного Самійленка, не одну класичну рису стрінемо і в Лесі Українки, — але ж усе це були більш індивідуальні нахили поодиноких письменників, що виходили з вдачі («класична» незворушність і спокій Щоголева чи Самійленка), або з лектури, ніж вислови справжнього класичного стилю на міцній основі античної культури.

Підчас великого літературного руху після революції і зрізничуванні поодиноких груп та напрямів, неокласики стали в опозиції і до символістів, з Загулом та Савченком у проводі, і до футуристів з Семенком, і до неоромантиків типу Сосюри, бо неокласикам накладені новою політичною дійсністю теми й форми йшли в розріз з їх естетичними поняттями «вічного» мистецтва, якому вислів, на гадку неокласиків, давала найкраще спадщина античних поетів та французьких парнаців.

З цього погляду намагання відродити в українському письменстві класичні традиції позначається на всій творчій роботі неокласиків. Ідейно — це змагання до сутоестетичного і гармонійного сприймання світу, до своєрідної життєвої філософії, до грецької калокагатії, це порив у творчості до того, що вічне і непроминуше. Тематично — неокласики поверталися радо у світ античної Геллади та Риму, до мітології, а з сучасного життя брали теми, які могли змістити в рямці тієї своєї естетики. Виробленість мистецьких форм та шуканина в довкільному світі того, що усталене й упорядковане незмінними законами, надавало творчості неокласиків рис спокою; за це накисалася на них нерозуміння критика, докоряючи їм невмінням і неспроможністю зрозуміти «динамічну» епоху. Закидала їм, що вони свідомо обминали злободенні теми та що їх словник повний чужих слів та назв. Загул, напр., з окопів символізму вичисляв їм цілі сторінки класичних слів та назв, мовляв, незрозумілих «новому робітничому читачеві». Це була до деякої міри правда, тільки ж неокласикам не спішно було сходити із своїх олімпів у болото совієтської літератури, — доки їх туди не стягнули силою.

Як пояснити собі в нашому письменстві виникнення групи неоклясиків? Безперечно, маємо тут до діла з типовим явищем, яке зайвий раз доводить, наскільки українська культура підлягає законам розвитку всієї західно-європейської культури, наскільки вона просякала упродовж віків її елементами. Струм класицизму в українській літературі й мистецтві, саме в розхристанні революційні роки, коли всі старі поняття та права валилися, коли лунали заклики: «Що там горить? Архів? Музей? А підкладіть-но хмизу...» — нагадує мимоволі, хоч би в літературі, подібне у французькій часу великої революції. На площах — гільотини, крики народних трибунів, над Бастилією — дим, а на цьому тлі — класично вишукані строфи елегій Шеніє й суворе академічне малярство Давіда. Є, видно, в людській вдачі якась глибша струна, що починає бриніти серед хаосу і накликати до ладу, до спокою та рівноваги. Так само в бурхливі роки молодії, зродженої на тяжкому, кривавому бойовищі, Української Держави почало творитися нове, своє мистецтво, яке хотіло дати вислів силам, що повинні були опанувати степовий хаос. Виразником цього духа стала, може ще більш ніж у письменстві, мистецька творчість Юрія Нарбу́та, з його справді великим стилем, у якому знайдемо найкращі елементи національної традиції козацької держави, поєднані з антикою. Нарбу́тів Еней — це уже не шараварний бурлака Котляревського, а справжній вожд і володар, з величними рухами імператора Августа.

Зеров, ідеолог групи неоклясиків, добре розумів, куди його і як його виводити українське письменство на великий, світовий шлях. Теоретично він умотивував це в низці своїх знаменитих літературно-критичних статей, практично — показав на власній поетичній роботі, як усе це має виглядати.

III.

Поезія Миколи Зерова складається з оригінальної та перекладної. З першої появилoся досі у друку небагато — майже вся вона зібрана у збірці «Жамена». Але ж багатьом своїм пере-

кладам, от хоч би з Горация чи Ередія, Зеров надав такого особистого стилю та такого майстерства, що тут межа між оригіналом та перекладом затирається. У своїй власній поезії Зеров плекає дві строгі класичні форми, і давні, античні, — як олександрійський вірш, і нові — сонет. Із сонетів складений у «Камени» цикл «Самотній мед», олександрійським віршем — «Media in barbaria». Велика зв'язність вислову, добірنا синтакса, прозора внутрішня інструментація ритміки, бездоганна рима, брак будьякої манери, такої звичайно притаманної поетам класичного типу — оце основні ознаки поезії Зерова. А над усім — прозорість і ясність думки, простота, дух справжнього класичного світу, до того ж усе пройняте ліричним теплом, хоч основний тон його поезії — епічний. Такі речі, як «Діва», «Тесей», і передусім «Праосінь» — безперечно вершкові осяги сучасної української поезії. І тут зовсім можна погодитися з проф. Ол. Білецьким, який писав про «Камену», що вона — «прекрасний зразок того, якої майстерности мови можна досягти, перейшовши школу античних майстрів слова. З того боку «Камена» містить у собі найкращі українські вірші, які доводилося читати останніми часами. Славетний французький парнасець Ередія давно вже слугує слов'янським поетам, як пробний камінь для іспитів власної сили віршування. Зеров переклав лише чотири сонети з книги «Трофеї», але ж ці чотири речі можна визнати за шедеври...» («Червоний Шлях», 1924. кн. VI).

У своїх сонетах та александринах Зеров умів по-своєму відгукнутися і на сучасність, але ж методою не «Гомерів революції», а — тонким стилем алюзії. Малюнок доби та культурних умов у підсоветській Україні знайдемо хоч би в «окружних ордах скитів-дикунів», яким класики різьбили з мармуру невиданих богів, чи в гострій, справді Марціялівській, алюзії до сьогочасних поетів і пііток, що «ловили темний крок літературних мод» і «сплітали для владик вінки нікчемних од». А втім, щодо сучасности, то Зеров мав на неї свій власний погляд, пишучи:

»Вимагаючи службу сучасному, чи ж з'ясували ми, що тільки лірик-імпресіоніст може дати нам відчуття тої хвилинної, щораз пересуваної грані між минулим і майбутнім, яку звичайно звемо теперішністю: що поет-епік, беручись за свої великі й малі полотнища, неминуче пише про минуле, — бо, як говорить один дотепний письменник, «поема вимагає деякого віддалення, яке б затирало деталі», і «гору можеш охопити поглядом тоді, коли стоїш оддалік від неї, а не тоді, коли на неї лізеш». І далі — хіба минуле не зв'язане тисяччю ниток з теперішнім і сучасним?..«

Неменший інтерес, як оригінальна поезія Зерова, викликають і його переклади з римських поетів. Ця перекладна робота — дуже важно — була в нього систематична. Вже видана в 1920 р. «Антологія римської поезії» давала 6 чільних римських поетів — Катулла, Вергілія, Горація, Проперція, Овідія та Марціяла. Над цими постами Зеров працював і далі, переклади деяких з них знаходимо знову чотири роки пізніше в «Камені», в циклі «Римляни». У нашій книжці читач знайде речі і з «Антології» і з «Камени» та ще з виданої проф. Ол. Білецьким 1938 р. в Києві антології «Антична література», де найкращі переклади належать саме Зерову. Правда, імени перекладача ніде в цій антології не зазначено, не згадано його ніразу в цілій, більш як 500-сторінковій, книзі, але ж Зеров був тоді вже засланий і, в типових совєтських підкультурних умовах, навіть згадувати його імени в друку вже не можна було. В цій антології знаходимо невідомі переклади з Вергілієвої «Енеїди» та Овідієвих «Метаморфоз», які не важко розпізнати як переклади Зерова, тим більш, що деякі частини цих перекладів маємо, в використаному теж у цій книжці, рукописі, подарованому Зеровим у Києві в 1929 р. проф. І. Крип'якевичеві. В цьому рукописі знаходимо, м. і., низку перекладів з Горація, з яких деякі тут друкуються вперше. Усіх перекладів виготовив Зеров певно куди більше; ті, що стрічалися з ним на засланні, згадували, що він і там працював далі над Горацієм, але цей та інший можливий матеріал нам тепер недоступний. А втім це

й не наше завдання давати всі друковані, відомі нам тексти перекладів, ми даємо тут скоріш — найкращі їх зразки. З цього погляду подано, напр. з Вергілієвої «Енеїди», тільки вривки, бо все те, що друковане в антології Білецького, поширило б аж надто рямки нашої книжки, мета якої не так науково-критична, як мистецько-літературна.

Тепер питання: з якого погляду підходив Зеров до своєї перекладної праці?

В пореволюційну добу хаосу, коли в українській поезії виринали один за одним різні напрямки, різні моди, коли новий струмінь романтизму, всуміш із символізмом, футуризмом, Поліщуківським спіралізмом та всякими іншими «ізмами» заливав українську поезію й дезорієнтував смак літературної молоді, — Зеров прикладав головну увагу саме до стилю. Для цього він уважав, що «на наших літературних облогах, при повній майже нерозробленості поетичної мови, римські майстри можуть мати чимале значення стилістичне. Ні для кого це не секрет, що наші поети, за кількома нечисленними винятками, дуже мало вчаться і дуже мало працюють над технікою слова. Накинувшись на вільний вірш (*vers libre*), дуже небезпечний для стилю ще не викристалізованого, як дикуни накидаються на скляне намисто, імпровізуючи свої поеми і відразу, без оброблення, подаючи їх до друку, — вони на корені підтинають усяку можливість дальшого розвитку поетичного стилю. В результаті — довга низка поем, позбавлених музичности, кольориту, словесної економії, доброї синтакси, хорошого словника. Надто — словника, бо навіть приперчений неологізмами й хемічними термінами, телеграфними скороченнями, лексикон багатьох молодих авторів не в силі приховати своєї погрозливої бідности. І тут, на мій погляд, праця над латинськими класиками та французькими парнасцями може нам у великій стати пригоді, звернувши нашу увагу в бік артистично-обробленої, багатой на вирази, логічно спаяної, здібної передати всі відтінки думок, мови. В цьому перше оправдання такої праці перед лицем сучасности» (З приміток до «Камени»).

До яких вершин дійшов у своїх перекладах Зеров, покаже хоч би порівняння поетичних засобів його вірша з працями давніших перекладачів. Куліш у своїх перекладах Шекспіра змагався ввесь час іще з невиробленістю тодішньої української мови, мусів виковувати собі слова і терміни — а все ж його колосальна праця розбивалася, до деякої міри, об мур сирого мовного матеріалу, не все ще здібного передати тонкощі стилю. Подібне стрічаємо не раз у праці Франка. У своєму перекладі «Фавста» він далекий іще від тієї гнучкості вислову і безпосередності, що їх знаходимо в тогочасній його поезії або в пізнішому перекладі II частини тієї драми (III дія). Майже безрадний він іще перед складними клясичними формами — досить буде порівняти, напр., пентаметр Шіллерового «Spaziergang-у» у Франковому перекладі з пентаметром Зерова, хоч би в «Житті поетовім» Овідія, щоб переконатися, яка велика різниця й поступ між стилем цих перекладів, що їх не відділює один від одного навіть 10 років. Зате яка майстерна вийшла Франкова «Майова елегія» (Весно, ти мучиш мене...), написана тим самим розміром! Тут, звичайно, Франко міг почуватися свободніший у доборі слів, не мусів для, означеного в перекладі, змісту нагинати насилу свою форму. Та всякі такі труднощі з поетичною формою та мовою — не диво. Зеров міг уже використати велику дослідно-наукову роботу літературо- та мовознавців, до яких і сам належав, міг мати вже критичний погляд на минуле, а цього досвіду, може, не могли ще мати свого часу ні Куліш, ні навіть Франко.

Суто культурницька, мистецька робота Зерова й інших неоклясиків ставала в підсоветських умовах політичною: вони були «внутрішня еміграція», були «троянським конем», як характеризувала їх советська критика, обурена найбільш за те, що неоклясики, розкриваючи світові обрії та виводячи українську літературу на самостійний шлях загальномистецьких проблем, відривали її від московської. Справа ставала справою ідейної гегемонії, з якої вилазило старе «єдінонеділімство». Звідсіля й безнастанна нагінка, звідсіля й ліквідація спершу групи,

а пізніш і окремих письменників-неокласиків, з яких у советській літературі залишився єдиний Рильський, що своїм-не-своїм голосом виспівує несвої слова. Але ж морально перемогли таки неокласики і їх чільний ідеолог — Зеров, бо для дальшого розвитку української літератури вони сіяли «пашню на непопчане лоно», в краю, «де моря тужний рев і варвари довкола...»

С. Гординський

НА ОТПІСІ

З Ередія

Глянь: западає день, і вітер посвіжив.
Не в'ються оводи уже над чередою,
І тіні довшають. Побудь, побудь зо мною,
Сердечний гостю мій, посланничче богів!

За кухлем молока з моїх гірських ґрунтів
Там, за вершиною Тіфреста сніговою,
Ген-ген побачиш ти Олімп перед собою,
Красу Темпейських лук і Піерійських нив.

А там Евбея спить на лоні хвиль безмовних
І Ета, де Геракл, конаючи, воздвиг
Останнє огнище і перший свій жертovníк.

А там — ясний Парнас і непорочний сніг,
Де громовий Пегас, прокинувшись з зорею,
В свій нестерельний льот рушає над землею.

ХІРОН

Високо гребінь свій підносить Ета
Понад зелені килими долини.
Кентавр творить, і сім очеретин
І тонкий звук виказують поста.

І спів його, мов тиховода Лета...
Його побожно п'ють Орфей і Лін,
І горя людського гіркий полин
Вмить перетворений на мед Гімета.

Давно забувши рідний свій табун,
Він звик до лікарства і лірних струн,
До людських слів і Фебового лавра:

Настроєний на мусикійський тон,
Він переміг звірячу хіть кентавра,
Друг смертних і богів, кентавр Хірон.

САЛОМЕЯ

П. Филиповичу

Там Левантійський місяць діє чари
І колихає в серці теплу кров,
Там диким цвітом процвіла любов,
І все в крові — шоломи і тіри.

А з водозбору відчуванням кари
Гримлять громі нестриманих промов...
Йоканаан!.. Не ясний шум дібров, —
В його словах пустиня і пожари.

І Саломея!.. Ще дитя (дитя!),
А п'є страшне, отруєне пиття
І тільки меч та помсту накликає.

Душе моя! Тікай на корабель,
Пливи туди, де серед білих скель —
Струнка, мов промінь, чиста Навсікая.

НАВСІКАЯ

... піжна Навсікая,
Струнка дочка феацького царя.

М. Рильський

Феацький квіте, серце Навсікае,
Як промінь злотний на піску морськім!
Перед тобою — вбогий пілігрим
І море пурпурове і безкрає.

Твій царський жест скликає бистру зграю
Служниць, пошнятих острахом німим,
І вроди й гідности струмистий німб
Над чо́лом ніжним і дитячим сяє.

А Одісей стоїть, і сам несвій,
Під чарами стрільчастих брів і вій,
Ладен забути безліч мук і горя.

Ясна й зцілюща, мов жива роса,
Рожевим сплеском Гелленського моря
Йому сміється радісна Краса.

ДІВА

В погожі ночі, в запахушнім травні,
Як цвіт буяє і ростуть жита, —
Вона стоїть, пречиста і свята,
Як в оні дни Сатурнові днедавні.

І бачиться: гаї і тихі плавні
Спогадують ті золоті літа,
Як люд не знав ні спису, ні щита,
І війни спали, дикі і безславні.

І пролилася кров. Дзвенить сурма:
Ступає віл під тягаром ярма,
І землю грішну кидає Астрєя.

Лиш по весні в далеких небесах
Сріблиться зорями її кирєя,
І Колос згоди світиться в руках.

СКОРПІОН

Блаженні дні і ночі на селі,
Землі Волинської родюче лоно,
І дух полів і гомін од балькону,
І грекіт жаб на вітровім крилі!..

А в плесі тихім, мов на синім склі,
Вже позначились клеши Скорпіона,
І Антарес, як іскорка червона,
Уже горів в надобрієвій млі.

Я від'їздив і оком астролога
Допитувався в зір, яка дорога
Мене провадить у майбутні дні...

І Скорпій гас в красі своїх недобрій,
А друг Стрілець винісив понад обрій
Срібlistий лук і приязні огні.

ГІЛЬГАМЕШ

Ут-Напіштиме, давній предку мій,
Загублений в далекім океані...
Я Гільгамеш, прославлений на брані,
Я цар Урука, кат і лиходій.

Я друга мав. На щастя й супокій
Він повернув мої змагання п'яні,
І от умер мій добрий Еабані,
І клятих дум мене бентежить рій.

Порадь мене, мій предку староденний,
Як людський вік продóвжити нужденний,
Як доступитись загадок буття.

А ветхий дід, мов особливу ласку,
Рипить йому, провадить вічну казку:
Рай та потоп, та дерево життя...

ЄГИПЕТ

На мотив І. Буніна

Джерело дня і владарю богів,
Амон-Ре! Я — Сет, я бог пустині.
Мій славний вороже! В моїй країні
Ти панував десятиками віків.

І човен' твій в глибокім небі плив,
І тиміян тобі куривсь в долині.
А я дививсь, я йшов... І де, де нині
Той »незатертий слід« твоїх трудів?

Безносий Сфінкс в околиці Мемфісу,
Могутніх статуї вищерблені риси,
Дрімливий Ніл, окрадений Луксор...

Та обеліск в розпеченій блакяті...
Та на червоній вивітреній плиті
Гієрогліфів плутаний узор...

ТЕСЕЙ

...perjure et perfide Theseu!

Перед велінням бога безпорадний,
Закоханий у панцир свій і спис,
Егеїв син на жертву їм приніс
Свою любов і серце Аріядни.

Його повів геройства клич принадний,
Берло і меч, і легкий біг коліс,
І під вітрилом чорним він повіз
Всю душу і всю кров на подвиг ратний.

Та до кінця повитих горем днів
Не міг забути він прозорих снів
Егейських хвиль і золотого Криту.

І перед смертю, мов німий докір,
Все увижав седмицю білих зір
Та злототканий пояс Афродіти.

ПРИСВЯТНИЙ НАПИС

З Ередія

Мій дар Аресві, Незгоді і Війні.
О, друже добрий мій, допоможи старому
Цей меч поцерблений, кедобиток шолому,
І щит, мій добрий щит, повісить на стіні.

Візьми туди ж і лук. Ти б не повірив — ні? —
Що я коноплею по дереву твердому
Його обмотував (він не дававсь нікому)
І руки накладав на тетиву міцні.

А от і сагайдак. Летючої, дзвінкої,
Дарма стрілецької ти в нім шукаєш зброї —
Моїх досвідчених і прудкокрилих стріл.

Я їх не змарнував. На жертву нашій волі
Я чесно їх оддав. У купах перських тіл
Зосталися вони на Маратонським полі.

ОЛЕКСАНДРІЯ

Когда мне говорят: Александрия...

М. Кузьмин

Згасає день, і море вечоріє,
Пасатний вітер нам вітрило рве,
І чорний корабель спішить — пливе
До портових огнів Олександрії.

Он в сутні велике місто мріє,
Гуде і дихає, немов живе —
О, серце світу, муз житло нове,
Новий Парнасе, нова Пієріє!

Ми скрізь були. Нас вабив спів сирен,
Сарматський степ і мрамори Атен,
І Сапфо чорна скеля на Левкаді, —

Але ніщо не хвилювало так,
Як Фáros твій, твій білий Гептастадій
І тінню чорною піднесений маяк.

ГОРАМ БОЖЕСТВЕННИМ

З Ередія

Ви, сині льодовці, гранітні верховини,
Уламки гострих скель, ви, педуви вітрів
Над морем золотим роздбжистих ланів,
Провалля і ліси, де спочивають тіни.

Печери тёмряві, непрівітні долини,
Де непокірливі вигнанці давніх днів
Воліли наслухать до клекоту орлів, —
Благословення вам од рабської родини!

Утікши від тюрми і міста клятих стін,
Цю стелу і олтар поставив раб Гемін
Вам, гори, сторожі незайманої волі:

На вас, ясні шпилі, що мовчите весь вік,
В повітрі чистому, яким не дишуть долі,
Людини вольної лунає вольний крик.

КОНКІСТАДОРИ

З Ередія

Мов зграю сторожких від падла шуляків,
Яким докучили біда і безнадія, —
З Палбса мертвого так поривала мрія
Неситих, сміливих і хижих моряків.

Їх вабили скарби далеких берегів,
Де щире золото в підземних жилах спіє,
І під пасатами їх щогли віковії
Хилились наперед до західних світів.

В чеканні славних діл і вчинків героїчних
Фосфорно-осяйна блакить морів тропічних
Злотистим маревом вінчала їхні сні:

Або, схилившись над хвилі неозорі,
Із білих каравель дивилися вони,
Як від незнаних вод незнані сходять зорі.

КНЯЗЬ ІГОР

Князь Ігор очі до зеніту звів
І бачить: сонце під покровом тьмяним...
О, земле рідна, ти — за шолом'янем!
І горе чорний накликає Див.

Та не вважає князь на віщий спів:
»Ну-м, русичі, славетні дні спом'янем,
Покажем шлях коцюсам препоганим
До Лукомор'я голих берегів!«

А любо Дону шоломом зачерпiti!..
Одважний князю, ти не знаєш смерти:
Круг тебе гуслі задзвенять, тебе

Від забуття врятують і полону.
В стремéнах став, зорить. А кiнь гребе
І ловить ніздрями далеку вогкість Дону.

ТУРЧИНОВСЬКИЙ

Прудкий, меткий і на пригоди ласий,
Ще юнаком він кинув батьків двір
І в світ поплив, у неоглядний вир,
Забувши бурсу і марудні кляси.

Блукав, співав на розмаїті гласи,
Втішав дяків і католицький клир.
А раз, подібний до летючих зір,
З церковних хор помчав через баляси.

Та от по р'оках проби і блукань
Прибився знов у рідну Березань,
Щоб тут спізнать солодощі спокою.

Епічний пиворіз, герой-вагант,
Він сіяв всюди щедрою рукою
Колядку, діялог і »блудний кант«.

КИЇВ З ЛІВОГО БЕРЕГА

Вітай, замріяний, золотоголовий
На синіх горах! Загадався — снить...
І не тобі — молодшому — бринить
Червлених наших літ ясна заграва.

Давно в минулім дні твоєї слави,
І плаче дзвонів стоголоса мідь,
Що вже не вернеться щаслива мить
Твого буяння, цвіту і держави.

Але, мандрівче, тут на пісках стань,
Глянь на химери бароккових бань,
На Шеделя білоколонне диво.

Живе життя і силу ще таїть
Оця гора зелена і дрімлива,
Ця золотом цвяхована блакить.

ЧИСТИЙ ЧЕТВЕР

»І абіє пітел возгласи...«

Свічки і теплий чад. З високих хор
Лунає спів тугі і безнадії,
Навколо нас — кати і кустодії,
Синедріон, і кесар, і претор.

Це долі нашої смутний узор,
Це нам пересторогу півень піє,
Для нас на дворищі багаття тліє
І слуг гуде архієрейський хор.

І темний круг євангельських історій
Звучить як низка тонких алегорій
Про наші підлі і скупі часи.

А за дверми, на цвинтарі, в притворі
Весна і дзвін, дитячі голоси,
І в вогкому повітрі вогкі зорі.

1920

СОН СВЯТОСЛАВА

Я бачив сон. Важенних перел ряд
На груди сипали мені, старому,
Вдягали в довгу, чорну паполону,
Давали пити не вино, а чад.

»Я зір будив, обв'одив кругогляд
І відчував крізь димку нерухому,
Як обсипався дах княж'ого дому,
Як каркав крук, і як клубочивсь гад.

О, що за туга розум мій опала!
Яка крізь серце потекла Каяла,
Що за чуття на душу налягло!»

— Ніч місячна кругом, така студена;
Антина гнеться, мов струнке стебло,
І чорний день десь дзвонить у стремена.

1934.

АРИСТАРХ

В столиці світовій, на торжищі ідей,
В музеях, портиках і в затінку алей
Олександрійських муз нащадки і послідки,
Вони роїлися, поети і піїтки.
Ловили темний крок літературних мод,
Сплітали для владик вінки нікчемних од
І сперечалися — миргелись і змагались.
І був один куток, де їх невтомний галас
Безсило замовкав: самотній кабінет,
Де мудрий Аристарх, філблог і естет
Для нових поколінь, на глум зухвалій моді,
Заглиблिसя в текст Гомерових рапсодій.

КЛЯСИКИ

Ви вже давно ступили за поріг
Життя земного, лірники-півбоги,
І голос ваш — рапсодії й еклоги —
Дзвенять вві тьмі Аїдових доріг.

І чорний сум, безмовний жаль наліг
На берег наш, на скитські перелоги...
Невже ж повік не буде нам спромоти
Навідатись на наш північний сніг?

І ваше слово, смак, калагатія
Для нас лиш порив, недосяжна мрія
Та гострої розпуки гострий біль.

І лиш одна ще тішить дух поета,
Одна відроджує наш строгий стиль —
Ясна, дзвінка закінченість сонета.

ПІД КРОВОМ

О. Бургардтові

Під кровом сільських муз, в болотяній Лукрозі,
Де розум і чуття — все спить в анабіозі,
Живем ми, кинувши не Київ — Баалбек.
Оподаль від розмов, людей, бібліотек,
Ми сіємо пашню на непочате лоно;
Часами служимо владиці Аполлону,
І тліє ладан наш на вбогім олтарі.
Так в давній Ольбії захожі різьбярі,
Серед буденних справ і шкурної громади,
В душі плекали сон далекої Геллади
І для окружних орд, для скитів-дикунів
Різьбили з мarmору невиданих богів.

В СТЕПУ

Високий, рівний степ. Зелений ряд могил.
І мрійна далечінь, що млою синіх крил
Чарує і зове до гелленських колоній.
Ген-ген на обрії силуети темних коней,
Намети і вози, і скити-орачі.
Із вирію летять, курличучи, ключі:
А з моря вітер дме гарячий, нетерпливий.
Але пощо мені ті вітрові пориви
І жайворонків спів, і проростання трав?
З якою б радістю я все те проміняв
На гомін пристані, лиманів синє плесо,
На брук і вулиці старого Херсонесу!

ТЯГАР РОБОЧИХ ЛІТ...

Тягар робочих літ наліг мені на плечі.
Стих безтурботний сміх і споважніли речі,
І голос чую я настирливо-шореткий:
Лукавий наймите! А де ж доробок твій,
Де плід твоїх трудів і творчости твоєї?
Чи ж добре ти робив над чорною ріллею?
Чи встигнеш, поки день, скінчить свої жнива?
Як гірко слухати оті терпкі слова
І як не заздрить вам і молодості вашій —
Цій сповненій вина і ненадпитій чаші,
Цій гострій свіжості передсвітних годин,
Цій смужечці зорі над білим сном долин!

В П'ЯТИ НЕМУДРИХ ДІВ...

В п'яти немудрих дів євангельської притчі
Взяла ти посох свій і свій мандрівний світоч.
Весела і струнка, в вінку живих надій,
Ступила ти на шлях на зловорежій свій.
Ти ждала дивних див, героїв сутозлотих,
А дні текли смутні, у ненастанних сльотах,
Без ранків сонячних, без героїчних дій.
І згасли ранні сні, і догорів олій;
По краплі розійшлося чуття твоє багате,
На гордий дух лягли мандрівництво і втрати,
І от — настав твій час, і в той святочний час
Твій посох поламавсь, і світоч твій погас.

ПРАОСІНЬ...

Як ніжна праосінь ти йдеш моїми снами;
Мов китиці калин рожевієш устами
Очима темними, мов версенева ніч,
Округлістю тьмяних алябастрових пліч
Ти невідступно скрізь з моїми почуттями.
Проміння слів твоїх стоцвітними огнями,
Стожарами мені горить у даліні.
Ти давно праосінь нагадуєш мені:
Широколанний степ, бліді свічада ста́ву,
Берегових грабів грезет і злотоглави.
Повітря з синього і золотого скла
І благодатний дар останнього тепла...

ОВІДІЙ

Suppositum stellis nunquam tangentibus
aequor...

Ovid., Trist. III, 10, 4.

Братерство давніх днів! Розкішне, любе гроно!
Озвися ти хоч раз до вигнання Насона,
Старого, кволого, забутого всіма
В краю, де цілий рік негода та зима
Та моря тужний рев, та вярвари довкола...
Убогий, дикий край! Весною бруд і холод;
Улітку чорний степ... Ні затишних гаїв,
Ні виноградників, ні золочених нив.
А там морози знов і небо в синій ризі.
І от риглять вози, копита б'ють по кризі,
Вривається сармат і все руйнує вкрай
І бранців лавами вигонить за Дунай.

БЕЗСМЕРТНІСТЬ

Утешся: не увил Овіднев венец...

Пушкнн

Вінець Овідія вовіки не зов'яне:
Безсмертний »Плач« його, гіркий і незрівнянний,
Душні елегії, мов цвіт весняних лоз,
І чари сонячні його »Метаморфоз«,
І мудрі тонкощі ученого кохання.
Хай Цезар злѳбствує, і хай літа вигнання
Зігнуть високий стан і сивину влетуть,
І хай гуде сармат і гети смерть несуть,
А гнівний Понт реве і горами вергає, —
Народи і віки не раз іще згадають
Дзвінкнх його пісень легкий свавольний лад
Стогнанням ніжних альб і дзвоном серенад.

ЕЛІЙ ЛАМІЯ

Aeli vetusto nobilis ab Lamo

Hor. Carm. III, 17.

Ще за дитинних літ бував я у Мессали,
Улюбленці камен там зорями сіяли:
Там вабили серця, там чарували нас
Вергілій і Тібулл, жалібний Вальгій, Басс
І Галла смутна тінь. Але в моєму серці
Зосталися навек нестриманий Проперцій,
Овідій сміливий та многомудрий Флакк:
Прийзні їхньої невимушений знак
Ціню я над усі тріумфи й консуляти.
Ти хочеш бачити їх руку, їх присвяти?
Там, між пожовклих книг, найкращий мій клейнод,
Лежить автограф двох Горацієвих од.

КАТУЛЛ

1. ПЛАЧ, ВЕНЕРО!

(III)

Плач, Венеро! Плачте, Купідони!
Плачте, люди витончені й чемні:
Вмер горобчик милої моєї,
Вмер горобчик, що вона любила
І, як свого ока, доглядала.
Був він ніжний і ласкаву пані
Знав, як доня малолітня матір:
На її колінах завжди бавивсь
І, стрибаючи навколо неї,
Щебетанням вірним озивався.
А тепер і він пішов до краю,
Звідкіля ніхто ще не вертався...
Хай вовіки ти не діждеш долі,
Попідземна тёмряво несити!
Ти нам радість нашу відібрала...
Горе й нам, горобчику сердечний!
Через тебе дорогі очиці
Од плачу, од сліз почервоніли.

2. ДО ЛЕСБІЇ

(V)

Пиймо, Лесбіє, пиймо і любімось!
Поговори лихі дідків сердитих
Мідяком найщербатішим цінуймо!
Сонце зайде на ніч і зійде знову вранці,
А для нас, як померкне світло денне,
Ніч без краю спаде і сон довічний.
Так цілуй же мене сто раз і двісті,
Знову тисячу раз і знову сто раз —
Та й до тисячі знов і знов до сотні.
А як буде у нас багато тисяч,
Помішаємо все і лік забудем,
Щоб із заздрих ніхто та не позаздрив,
Таку силу цілунків налічивши.

3. ДО ЛЕСБІЇ

(VII)

Ти хочеш, Лесбіє, дізнатись неодмінно
Яким числом твоїх цілунків неоцінних
У край і через край задовольнився б я?..
Ах, скільки є піщин у золотих краях
Кірени дальньої, де сільфію багато,
Від гробовищ царя шанованого Батта
І до Юпітера лібійського святинь,
І скільки зір — очей з нагоряних склепінь
Глядять на людський рід, мовчанням ночі вкритий, —
Стільки цілунків жде і твій Катулл неситий,
Щоб заздрісник урвав той незліченний лік,
Щоб горя не вшептав лукавий чийсь язик...

4. ДО ФУРІЯ ТА АВРЕЛІЯ

(XI)

Аврелій і Фурій — Катуллові друзі:
Куди б не пішов він, ви тими ж стежками —
На море Індійське, що рве і бурхає
В бою з берегами,

До саків далеких — до ніжних арабів —
Між парти, стрільців племена гострозоре —
В Єгипет пекучий, де Нілові гирла
Замулили море...

Поглянули б з ним ви й за гори Альпейські —
В долини, де Цезар прославивсь великий,
На Райн пограничний і острів Британський
Далекий і дикий.

І все, що б там Доля мені не послала,
Зо мною ви радо усе б поділили!..
Тож про́шу моїй передати коханій
Це слово немиле:

Дай, боже, їй жити й повік процвітати
І триста коханців водити з собою,
І серце їх бідне лукавою тільки
В'ялити жагою.

Моєї ж любови вона не діждється:
Кохання Катуллове вмерло, — упало,
Як квіт польовий, коли пройде по ньому
Залізнеє рало.

5.

(XXVI)

Наш дiм поставлений в кугочку затишному:
Нi Австр, нi Апельйот не рушать мого дому:
Фавонiй i Борей дихнуть не смiють там, —
А вiтру все таки не сила збутись нам:
Наш дiм заставляений за двiстi тисяч, Фуре!
О, пагубо моя, боргiв шалена буре!

7.

(XXVII)

Хлопчиську-слуго! Давнього фалерну
Подай нам чашу пiнну та гiрку!
Такий наказ Постумiй-царицi,
П'янишої вiд п'яних виногрон.
Ти ж, пагубо вина, твереза водо,
Ти йди вiд нас до мудрих та розважних:
Тут нерозведений панує Вакх.

8.

(XLVI)

Знову весна, оживає земля.
Бур одгримiла пора буркотлива,
З заходу легiт повiяв пестливий...
Де ви, багатой Фригiї ниви?
Де ти, Нiкеї родюча рiлля?..
В Азiю, славно мiстами, мчимо.
Серце забилося, прагне дороги,
Радо ступають, тугiшають ноги...
Друзi, прощайте! Братерським гуртком
З дому забились ми в даль незнайому, —
Нарiзно шлях свiй верстаєм додому.

І. І. ЕКЛОГА

Мелібей:

Тітіре, у холодку обочив ти під буком гіллястим
І на сопілці сільській награвеш мелодійної пісні.
Ми ж полишили наш дім, наші ниви; од рідного краю
Геть утікаєм... Нам тяжко... А ти — в холодку, на дозвіллі
Будиш в діброві луку солодким ім'ям Амарілли.

Тітір:

О, Мелібею! Мій бог послав мені втіху цю й радість.
Завжди для мене лишнійсь він богом; олтар його завжди
Буде окроплений кров'ю ягнятка з моєї кошари:
З ласки його бо на пашу корів я й ягнят виганяю,
З ласки його награвю, що захочу, на тихій сопілці.

Мелібей:

Так! Я не заздрю тобі... Я дивуюсь... Бо ж буря лютує
Нині на наших ланах. І сам я, старий та безсилий,
Кіз своїх далі жену... А ця? Поглянь бо на неї:
Двох на горбі козенят у ліщині вона породила,
Так і лишила їх мертвими там, на камінні непліднім.
Часто це лихо мені — о, моя сліпота та нерозум!
Громом розбиті дуби на путі на моїй вщували;
Часто це горе гірке вороння накликало зловісне...
Але хто ж бог твій і де він, скажи мені, Тітіре, друже?

Т і т і р :

В Римі мій спас і заступник... ти знаєш, простець незвичайний,
Місто те дивне, гадав я, подібне до наших містечок,
Де на базарах ми сир продавали і наші ягниці;
Думав я: пес, хоч і більший, у всьому подібний щенятам.
Нині я знаю, що Рим над містами підноситься всіми,
Як над кущами повзкої лози кипарис величавий.

М е л і б е й :

Що ж так манило тебе до того величного міста?

Т і т і р :

Воля, мій друже! Хоч пізно, як волос на старість посивів,
Взнав я принади її, — осяяла вік мій ледачий;
Зглянулась доля на мене, хоч довго прийшлося її ждати.
Перш Галатеїн невільник, я нині служу Амаріллі...
От як була Галатея, то — щиро тобі признаюся:
Вільної хвилі не мав я, не мав заробітку ніколи...
Хоч на олтар і складав я нелічені жертви безсмертним,
Хоч працював я, як міг, і сир свій видавлював туго,
З грішми ніколи моя не верталась додому правця.

М е л і б е й :

От коли я зрозумів, чому так Амарілла зітхала,
Щиро молилась богам, для кого виноград зберігала:
Тітір покинув свій дім — а по ньому тут сосни журились
І говірки джерелá, і широкі зелені діброви.

Т і т і р :

Щож мені діять було? Чи ж я міг зоставитися в призрі?
Чи ж я не міг попросити у бога спокою та пільги?..
О, Мелібею! Я бачив там мужа, що йому на шану

Пишні щомісяця жертви по храмах приносяться наших;
І на благання своє ласкаву почув я одгвідь:
Все, що твоє, при тобі! Вертайсь до худоби безпечно!

Мелібей:

О, ти щасливий, мій друже! Майно і твій хутір з тобою.
Досить тобі на життя... Твоє поле оброблене добре...
Не заболочений луг: ні комиш, ні рогіз не росте там.
Не на чужому ти пастимеш вівці, і пошесть ворожа
Од незнайомих сусід на ягната твої не перейде.
Так, ти щасливий, мій друже! Ти дома, лежиш в холодочку
Біля священних джерел, на березі рідної річки.
Тут тобі тин-жгвоцліт, де гіблейські трудівниці-бджоли
Взяток важений беруть на буйнім верболізовім цвіті,
Вколо літають, бринять, до солодкого сну запрошають;
Тут, попід скелю йдучи, садівничий наспівує пісні;
Тут про кохання твоє голубі тобі стиха туркочуть,
І з верховіття кленка озивається горлиця ніжна...

Тітір:

Так, мені добре... І перше олень піде пастись в повітря,
Море раніше всі викине риби на піски безвідні,
Парти із живих долин приблукають раніше до Райну,
А напівдикий германець Євфратові питиме води, —
Аніж у серці моїм захитається образ владики.

Мелібей:

Лихо судилося нам; ми йдемо на безвіддя лібійські,
Другі мандрують до скитів, а треті — на берег Яксарту;
Навіть на північ, за море ідуть до Британського краю...
Чи й доведеться коли повернутися знов до отчизни,
Щоб із слізьми на очах, по роках сумного вигнання,
Глянуть на землю свою, на ту стріху убогої хати.

Жові́р захожий мої родючі виснажить ниви,
Ва́рвар тут жатиме хліб... От до чого усобиця люта
Нас, громадян, довела!.. Чи для того ходив я за полем,
Чи задля того я груші щепив і викохував лози?..
Кози, щасливі колись, годі плакатись, — далі рушаймо!
Вже не лежати мені поміж рястом у темній печері,
Вже не дивитись на вас, по далекій розсипаних скелі,
Пісні уже не співати, і певно, що скоро без мене
Вам доведеться гіркий верболіз та конюшину скубти.

Ті́тір:

Ні, ти не підеш нікуди і ніч перебудеш зо мною;
Ложем нам буде трава, а вечерю ми маєм розкішну:
Добре оддавлений сир, і каштани, і яблука спілі.
Глянь бо: ген-ген над хатами димок уже в'ється вечірній,
І од гірських верховин по долиням послалися тіні.

2. IV. ЕКЛОҒА

Музи Сицилії! нині почнем поважнішої пісні;
Куш тамариску, гаї та діброви не всім до вподоби:
Вже як співать про ліси, хай той спів буде консула гідний.

Час надіходить останній по давніх пророцтвах кумейських;
Низка щасливих віків на землі починається знову.
Знову вертається Діва, вертається царство Сатурна;
Парость новітню богів нам із ясного послано неба.

Та лише, чиста Діяно, злелій нам дитину ту дивну:
З нею залізна доба переходить, спадає в непам'ять,
Вік настає золотий! Непорочна, твій Феб уже з нами!

Так! І у твій консулят, Полліоне, це станеться чудо,
Місяці дивні, щасливі літа розпочнуться від тебе:

Щезнуть останні сліди диких чварів і братньої крові,
Від ненастанних тривог земля одпочине стражденна.

Хлопчику любий! Надійдуть часи, і побачиш ти небо,
Світлих героїв побачиш і сам засіяєш в їх колі,
Правлячи світом усім, втихомиреним зброєю батька.

Зразу ж родюча земля принесе тобі перші дарунки:
Ладан поземний та кручений плюцц зростить без насіння,
Лотосом вся процвіте, засміється веселим акантом.
Кози самі понесуть молоко з полонини додому;
Смирна худоба без стра́ху на лева глядітима в полі.
Квіти ласкаві, рясні поростуть край твоєї колиски.
Згине і ворог твій — змій, і все зілля отрутне загине
І асирійський амон, ніби килимом, землю укриє.

Виростеш ти і почнеш дізнаватись про славу героїв,
Батькову славу пізнаєш і мужности мідць непохитну, —
Колосом буйноважким заговорять лани неосаяні,
Терна колючого куцц зчервоніє від грон виноградних,
Листя суворих дубів золотистим ороситься медом.

Дещо лишиться проте із давніших гріхів та нещастя.
Впливуть в море човни, і місто оточиться муром;
Рало по лону землі борозною глибокою прійде.
З'явиться Тіфіс новий, і юнацтво добірне, відважне
Славному збудує Аргó і в криваві походи полине.
З смілим лицарством Ахілл проти нової вирушить Трої.
Мужем ти станеш і віку дозрілого дійдеш, — чи бачиш:
В морі не видко вітрил, і сосни нагірні не возять
Краму по хвилях морських; все, що треба, земля дає людям.
Оранки більше нема, ні ножа для куцців виноградних;
Скинув волові ярмо з терпеливої шиї плугатар.
Вовни не красять уже у фарби, пороблені штучно:
Нині вівця на пасóвищі ходить в одежі червленій,

Кольором ясним шафрана та пурпуром міниться темним;
Нині природний сандикє одягає ягнят недорослих.

Дивні, надходьте, віки! До своїх веретен нахилившись,
Присуд сповняючи Долі, так випряли Парки нехибні.

Час вже обняти тобі руками дитячими владу,
Вибранче милий богів, Юпітера славний пащадку,
Глянь, як на радості всесвіт дрижить, як радість проймає
Море і прѳстір землі, і безодню глибокого неба;
Глянь, як подвиглось усе назустріч прийдешнього віку.

О, коли б мав я на світі прожить і, як пан свого хисту,
Співом прославить гучним твоім вчинки для пізніх пащадків!
Проти менє не устояв тоді б ні Орфей-ісмарієць,
Ані досвідчений Лін, хоч обом їм боги помагали —
Калліопея — Орфеєві, Лінові ж Феб уродливий.
Навіть і Пан, коли став би зо мною до суду аркадців,
Навіть і Пан-чарівник признав би мою перемогу.

Хлопчику любий! Навчися ж вітати, всіхаючись, матір:
Болю і прикрих страждань довелось їй натєрпітись досить.
Хлопчику любий, навчися! Кого бо не пєстила мати,
Той не зазнав ні поваги богів, ні кохання богині!

3. НА КОСТЯХ

(Георгіки I, 483—497)

В ті вікопомні дні все є'ало нам
Криваві зграї бід. Нелагідним богам,
О, як даремне ми офірами годили:
В утробі наших жертв лише зловісні жили
Знаходили жерці; кров біла в джерелах,
І ніч рознібила по вимерлих містах
Погрозливе виття голодної волчиці.
Серед яснѳго дня спадали блєскавиці

Й комети в тёмрявих палали небесах.
В лихій усобиці, в погибельних боях
Знов зустрічалися братерські легіони,
І вдруге римська кров точилася червона
Під мурами Філіни, на ярий цвіт долин.
Колись настане час, і мирний селянин,
В тім краї ідучи облогом-новиною,
Відна́йде меч і спис, поточений іржою,
І білим лемешем у чорній борозні
Натрапить на шолом і стріли мідяні,
І стане, вражений розбіжними чуттями,
На полі тім страшнім, над білими костями.

4. ПОХВАЛА ІТАЛІЇ

(Георгіви II, 136—176)

Так!... Ні Мідійська земля, горівими лісами багата,
Ані прославлений Ганг, ні Герму потік злотоносний
Не дорівняють Італії — ні Бактріяна, ні Инди,
Ні узбережжя Панхеї, смолою пахучою славне...
Тут не вирягали до плуга биків з поломінним диханням,
Не засівали ланів дивоглядним драконовим зубом,
Поле не їжилось тут вояцтвом, у ратища збройним,
Буйноколосі пшениці, масійські зате виногради,
Луки, оливні гаї споконвіку тут тішили око:
Коні гарячі зате на полях бойових вигравали.
Звідси, Клітумне, твої білорунні отари: омиті
В водах священних своїх, бики для жертovníка білі
Звідси рушали на Рим і в походах ішли тріюмфальних.
Тут повносила весна за призначені межі сягала,
Двічі худоба плідна і двічі тут дерево родить.
Але ні хижого тигра, ні дикого лева немає,
Ні аконіту, що смертю грозить збирачам легковажним.
Гаду такого нема, як по інших країнах, і змії
Тут не плазують так хутко, у кільця страшні беручіся.

А пригадаймо міста і всі величаві споруди,
Замки на ўрвищах гір, муровані хитро, згадаймо,
Ріки в долинах, що мури старинних осель обпливають.
Море додаймо на сході і долішне, західне, море,
І повноводі озера — тебе, щонайбільше, Ларійське,
І, гомінливе, тебе, приboями знане, Бенацьке,
Славний згадаймо Лукрін і на смузі піскуватій греблю,
Де з таким шумом і плеском лотують розбурхані води,
Юліїв порт і загати, що море одгонять і разом
Аж до Авериського плеса Тирренський бурун пропускають,
Надра, здавен знамениті рудою червоної міді,
Золотоносними жилами та срібляніми річками.
Край, де марсієць змагавсь войовничий і молодь сабельська,
І терпеливі в біді лігурійці, і вольськ списоносний.
Маріїв плем'я хоробре, нарід величавих Каміллів,
Грізні в боях Сціпіони і ти, наш Цезаре хвальний,
Що переможцем щасливим найдалших земель азійських
Індії пещений люд до римських твердинь навертаєш!
Мати хлібів золотих, вітай, Сатурнова земле,
Мати великих людей... Для твого добра я підношу
Давні багатства твої, джерелá викриваю забуті
І по містах італійських дзвонію Гесіодовим віршем.

5. ОРФЕЙ І ЄВРІДІКА

(Георгіки IV, 453—529. Оповідання Протея)

Горе твоє і біду заподіяла божеська воля:
Тяжкий покутуєш гріх, ще й кара ласкава занадто.
Тільки б погодилась Доля, Орфей би нещасний подвоїв
Міру твоїх бідувань за смерть Еврідіки дочасну.
Та пригадай, як вона понад струмнем тікала від тебе.
В травах високих, що берег вкривали, тоді ненароком
На ядовиту гадюку вона наступила — о, леле!..
Приязні хори дріяд плачем обізвалися в горах.
Скелі Родопів по ній смуткували, і гетів країна,

І верховини Пангеї, і люд войовничого Реса,
І Оритія, і Гебр многоводий... Співець же невітшний,
Лірній струні довіряючи біль і скорботи любови,
Тільки про тебе, кохана, на березі моря — самотній —
Тільки про тебе співав од рана до сутнів ночі.
Навіть в печери Тенара, в ті пащі Плутона неситі,
В темні гаї непроглядні, понурого сповнені жаху,
Він увиходить, простуючи в царство грізного владики,
Де незворушні серця, неподатні на людські благання.
Але на звук чарівний з глибин щонайглибших Ереба
Товпляться тіні легкі, примари, позбавлені світла,
Мов незлічінних пташок в деревах перелякані зграї,
Як од вершин проганяє їх сніг або сльоти холодні.
Тут матері і батьки; змарнілі, знесилені смертю
Постаті давніх героїв; дівчата, що вмерли до шлюбу,
І юнаки, що на очах батьків у вогні спопеліли, —
Всі, кого чорне багно, невірні й гидкі очерети
Та драговинна нетеча Коціту навек ув'язнили,
Ще й дев'ятьма оборотами Стикс одділив од живущих.

Весь, до найдалших осель, заслухавсь здивований Тартар.
Сірі вужі Евменід — тії коси страшні — не сичали;
Цербер не смів роззявляти потрійної пащі своєї
І Іксіонове колесо, гнане вітрами, спинилось...
І вже вертався співець, підіймаючись вгору, до сонця,
Муки пекельні пройшовши, здобувши свою Еврідіку,
Що поспішала позаду, покірна словам Прозерпіни,
Як, перейнятий нараз напівбожевільним бажанням
(О, коли б чорний Аїд міг прощати такі почування!),
Він зупинивсь і, знеможений духом, забувши умову,
На Еврідіку поглянув, уже на порозі ясному.
Жаль невимовний! Розбито угоду з царем попідземним!

Тричі нечуваний грім прокотився над плесом Аверну.
»Леле!« — озвалась вона... »Хто нас губить, Орфею нещасний,

Хто прогнівився на нас?.. Недоля мене повертає
В темрявий Орк, і ніч налягає на зір мій померклий...
Любий, прощай! Я уже не твоя і даремне до тебе
Я простягаю долоні, поійнята підземною ніччю».
Так промовляла вона і раптом, як дим у повітрі,
Щезла з очей... І даремне він мчить, розпростерши обійми,
Тільки повітря він ловить руками. Даремне він рветься
Щось наостанку сказати їй, крикнучь, — весляр неблаганний
Вдруге його не бере на той бік багнистої хвилі...
Що йому діять, як знову бламати йому за дружину,
Слізьми якими, якими словами й до кого молитись?..

Сім, переказують, місяців він побивався і, тужний,
Попід бескетами в горах і над течією Стрімона,
Горе своє повідаючи зорям півночі холодним,
Лютих зворушував тигрів, дубі поривав за собою.
Так Філомела в кущах, під широким наметом тополі,
Нижне поріддя шукає своє молоде і безпере,
Як, постерігши гніздо, хто жорстокий поб'є пташенята.
Плаче щоніч на гіллі, незрівнянну виплакує пісню
І поновляє її, навіваючи тугу шемлячу.
Серце співцеві не вабить ні шлюб, ні солодке кохання, —
Гіперборейські льоди, Танаїду засніжені луки,
Ниви Ріфейські, морозами куті, обходить, самотний,
В скаргах своїх поминаючи Діта змарновану ласку
Та незабутнє подружжя. — Ціконські жінки, розлютившись
За повсякчасну зневагу, на оргії Бакха весношній
Вбили Орфея і тіло його розметали по полю.
І як білішу від мarmору мчав його голову стяту
Гебр Еагрійський по вирах найглибших, уста похололі
Все вимовляли ім'я Еввідіки. Тебе, Еввідіко,
Кликала вірна співцева душа, покидаючи тіло,
І «Еввідіко» луною той клич береги повторяли.

Темрява ночі уже досягала серéдини неба;
Тяжко стомились гребці і, знесилені, кинули весла
Та на помості мулкім та по лавах твердих полягали.
Тільки спочили, як Сон легкокрилий з стéру яснóго
Вóгким повітрям летить і тумани нічні розгортає.
Так, Палінуре, він лине до тебе, — зловісні примáри
Він насилає на зір твій... Он сів він на кермі високо,
Образ Форбанта прийнявши, і з словом до тебе вдається:
»Язідів сину, поглянь: — самі хвилі пильнують за тебе,
Рівно так дише повітря, — настала година спокою.
Голову ти прихили, дай спочити натрудженим óчам, —
Я замість тебе посиджу, за хвилию й морем догляну«.
Ледве відводячи вії, натомлений мовить стерничий:
»Що мені радиш, Форбанте? Невже ж я довірюсь потворі?
Чи, ти гадаєш, не знаю я хвилі облудного моря?
Як доручу їй Енея; досвідчений давній керманіч,
Мало я бачив бiди од погiдного неба та моря?«
Так одмовляв він, — спокійно і міцно тримався кормила,
І не одвóдив очей од зір на високому небі,
Взяв Легкокрилий тоді галузку, обмочену в Леті
Й міццю снотворною Стикса напоєну, й чóло старого
Стиха обвіяв. Одразу ж по кволому тілу розлився
Непереможний спокій; склепились досвідчені очі.
Знявшись угору тоді і на чóвен упавши звисока,
Бог одриває стерно і скидає стерничого в море, —
Марне кричав Палінур, марне в друзів благав порятунку;
Бог легкокрилий, як птах, злетів і щез у повітрі.
Мірно тимчасом пливли кораблі по широкому морю.
Мирно дримали гребці, забезпечені словом Нептуна,
І наближались уже до бескетів Сірен, до тих білих
Скель лиховісних, засіяних густо кістьми мореходців,
І зачували здалека, як бухає море об камінь...

Глянув на керму Еней і побачив: нема Палінура!
Сів до стерна і повів корабель свій по темрявих хвилях,
Тяжко зітхаючи й сльози ллючи над недолею друга:
»О, Палінуре, для чого довіривсь ти небові й морю,
Будеш лежать, непохований, ти на пісках невідомих«.

БІЛЯ БЕРЕГІВ ІТАЛІЇ

(VII, 1—36)

Ти, о Каето, кормилице давня Енея, ти також
Нашій землі надала, умираючи, вічної слави:
Шана твоя і наймення понині живуть у тім краї,
Де опочила-еси, всій великій Гесперії знана.

Богобоязний Еней, довершивши обряд похоронний,
Насип могильний зробив, і, лише заспокоїлось море,
Білі вітрила напгув, поновляючи путь небезпечну.

Рушив протиночі вітер, і місяць осяяв дорогу:
Іскриться море і грає, у сяєві міниться срібним.
Вже поблизу у пільмі позначається берег Цірцеї,
Де у гаях неприступних дочка світлосяйного сонця
Пісню веде голосну і в палатах своїх гордовитих
Палить кедрину смолясту, пахучу і, ніч перемігши,
Чеше легким гребінцем найдобірніше прядиво. Стогін
Чується звідти часами. Там дикого лева рикання,
Скарга на пута незламні, на муку німу у в'язниці;
Там і щетинястий вепр, там ведмедів, в оборі замкнутих,
Ревище люте і хижого вовка виття безнастанне.
Все то людей нерозважних на образ звирячий безжально
Зіллям своїм чарівничим богиня гнівна обернула,
Щоб боговірних троянців від лиха того боронити,
Не попустивши, щоб якорем стали у пристані згубній. —
Вітром попутним ісповнив вітрила Нептун-моревладець,
Ходу надав кораблям і прони́с поу́з плеса підступні.

Море уже червоніло від сьйва: у гóршнім небі
Жовто-золотиста Аврора стає в колісниці рожевій.
Вітер ушух: несподівана тиша лягає на море;
Рівно розмірені весла темніть нерухомі свічада.
Бачить Еней з корабля на б́ерезі гай величнний, —
А в гущині Тіберін течією веселою пліне,
Виром глибоким вирує і жовтою в морі стягбю
Слід по собі залишає. На березі птаство тамтешнє,
Звикле до річки і гаю, щєбече, стріваючи зб́рю,
І виповняє д́брови літанням та радісним свистом.
Каже Еней кораблі керувати на берег і радо
Входить у річку мутну́, веселим затінену гаєм.

З »ОД«

1. ДО ПІРРИ

(I, 5.)

Який ставний юнак серед троянд, в альтані,
О, Пірро, обійма тебе на самоті?
Для кого ти, ясна і в світлому убранні,
По плечах кучері пустила золоті?

Ох, скільки, скільки раз заведені надії —
Незвиклий, молодий, — оплаче гірко він,
Побачивши нараз, як море почорніє
Під подихом вітрів і переплеском пін.

Хто звирився тобі, ласкавій і прозорій,
Хто сподівається на щедрі й теплі дні, —
О, той не знає ще, яке облудне море,
Яка в твоїх очах погибель спить на дні.

Та я, — я знаю все. Таблиця і присвята
На храмовій стіні показує моя,
Що я терпів нераз і потопельні шати
Морському богові віддав на жертву я.

2. (I, 11.)

Негоже нам, о, Левконое, знати,
Яку нам суджено в житті наземнім путь;
Халдейських віщунів не будем ми шукати:
Халдейських чисел нам, мій друже, не збагнуть.

Чи добре житимем, чи скоро час розстання —
Приймаймо з дякою, що Доля нам дає,
Хоч, може, ця зима — для нас зима остання,
І вже не чутимем, як море в берег б'є.

Розумна завжди будь. Важкий і піпний келих
До вогких уст своїх бездумно підіймай,
І безліч днів живи безжурних та веселих,
І лиш на це життя надію покладай.

Минає хутко час. Лови, лови хвилини.
Не вір прийдешньому, що нам назустріч лине.

3. ОФІРА

(I, 19.)

Жаги й бажань сувора мати
Та легковажний Бакх, Семели дивний плід,
Велять душі моїй палати
Коханням пристрасним давноминулих літ.

Ясна, як мармури Парбса,
Глікери красота принадила мене:
Той сміх — такий дзвінкоголосий,
Таке в очах її зухвальство чарівне.

Кипріянка грізна, несила
Вже поияла мене, і хист підбила мій:
Не йдуть на думку мені — ні скити,
Ні вершник партянський, у битві запальній.

Зелених трав сюди, хлопчино,
Гілля і ладану, дволітнього вина...
Ачей на поклик наш уклінний
Жертовний прийме дар і зглянеться вона.

4. ДО ХЛОЇ

(I, 23.)

Чому від мене так ти утікаєш, Хлоє.
Мов сарна молода, що в горах — боязка —
Страшійся вітрику і тиші лісової
І матері шука.

Відновлена весна прогомонить гаями,
Зелена ящірка в кущах зашелестить, —
Вона жахається і дивиться без тям,
І вся вона тремтить.

Та ж я не лютий тигр і вийшов не на згубу,
Я не гетульський лев, щоб сарни розривать...
Пора вже дівчині, що вироста для шлюбу,
Від нені одставать.

5. ДО ІКЦІЯ

(I, 29.)

Мій добрий Ікцію, що сталося з тобою?
Ти на Арабію збираєшся війною
На неподоланих сабейських королів
На міда кінного — твій красномовний гнів

Гримить кайданами?.. Яка з дівчат губільних,
Позбувшись жениха і світочів весільних,
Служитиме тобі?.. Який хлопчак двірський
Прислужником твоїм, на учті голосній,

Забуде край стола отецький лук і стріли?..
Як не повіриш тут, що хвилі мають силу
Угору потекти, що Тибр — невітська річ! —
Подався вже назад, до власних верхоріч, —

Коли ти, друже, ти, що втіху мав єдину —
Книжки Панетія, Сократову родину, —
Ти всіх філософів одразу і гуртом
Міняєш без жалю на бойовий шолом?!..

6. ДО ЛІРИ

(I, 32.)

Просять нас і ждуть. І коли не марно
Награвали ми, коли рік і більше
Житиме наш спів, — на латинський голос
Граї мені, ліро!

На Лесбосі вперше озвався спів твій: *
Там Алкей, співець і невтомний воїн,
Як пригонить часом на вогкий берег
Чобен розбитий, —

На твоїй струні Афродіту славив,
Славив Бакха й Муз, пустуна Ерота
Й Ліка-хлопчака темнооку вроду
Й кучері чорні.

Феба дивний дар, на бэнкетах Зевса
Всім бажаний гість і в трудах щоденних
Пільга й супокій — на моє благаання —
Ліро, озвися!

7. ДО СЕБЕ САМОГО

(I, 34.)

Богів почитувач неширий та повільний,
Я мушу кинути свою неправу путь
І, заблукавшися у мудрості омільній,
На шлях перейдений звернуть.

Бо ж сам Дієспітер, що током блискавиці
Громаду чорних хмар раз-пó-раз проривав,
По небу яєному летючу колісницю
І коней буряних помчав.

І хвилі рік хиткі, і сталі суходоли
І весь підземний край, від Стиксових дібров
До Тенарових ввійсть, і Атлас білочолий, —
Все потряслося до основ.

Бог милує малих, для гордих має кару,
А славу сильних тьмить. Так Доля б'є крилом
І з хижим пóсвистом зриває тут тіяру,
Щоб над новим сіять чолом.

8. (I, 38.)

Не люблю я, хлопче, розкóшів переських,
Не кохаюсь я в тих вінках квітчастих, —
Не шукай по саду: — де ще zostались
Пізні троянди?

Досить, хлопче, з нас і простóго мірту:
Міртовий вінок тобі личить, слўго,
Личить і мені, коли п'ю в садочку
Кубок веселий.

9. ДО ДЕЛЛІЯ

(II, 3.)

В години розпачу умій себе стримати,
І в хвилі радості заховуй супокій,
І знай; однаково прийдётся умирати,
О, Деллію коханий мій, —

Чи весь свій довгий вік провадитимеш в тузі,
Чи лежачи в траві, прикрашений вінком,
Рої понурих дум на затишному лузі
Фалернським гнатимеш вином...

Для чого ж нам сосна й тополя білокора
Прослали по землі гостинний холодок?
Що на лузі нам наспівує прозорий
І гомонить дзвінкий струмок?

Вина і пахоців і ясних рож без краю —
Короткочасний цвіт! — несить туди, несить,
І хай дзвенить бенкет, покіль твій вік буяє
І невблаганна Парка спить.

Бо прийде, прийде час: покинеш поле й луки,
І віллу, і сади, де Тибр тече мутний,
І на усі скарби пожадливії руки
Наложить спадкоємець твій.

І чи в достатку жив, а чи, не мавши дому,
Тяжким шляхом тобі судилося пройти,
Кінець однаковий: Плутонові грізному
Рокований на жертву ти.

І всі ми будем там. Надійде мить остання
І в чобен кине нас, як діждемо черги,
І хмуρο стрінуть нас довічного вигнання
Понурі береги.

10. НА ПОВОРОТ ДРУГА

ДО ПОМПЕЯ. ОДИ II, 7

Мій вірний спілвнику в ті многотрудні літа,
Як воєвода Брут у похід нас повів, —
Який це добрий бог вернув тебе, квірита,
До неба рідного і рідних берегів?

Помпею, друже мій! Як часто ми при чаші
Вкорочували дні немішаним вином,
І кучері буйні благоухали наші
Під миром дорогим і запашним вінком...

І день Філіпп настав. Без чести і без слави
Покинув я свій щит і з бойовища втік.
Там мужність зламано, там щонайкращі лави,
Наш щонайкращий цвіт там головою ліг.

Та скрізь ворожий тиск мене промчав Меркурій,
Він хмарою повив і врятував мене,
Тебе ж, коханий мій, знов підхопили бурі
І в море понесли, розгніване й гучне.

І нині ти вернувсь. Обіцяним бенкетом
Вшануй Юпітера: скінчилася війна,
І в сад мій завітай, — лавр тінявий росте там,
Лягай у холодку і не жалій вина.

В різьблений кубок лий масійського старого,
І знайдеш забуття від смутку і трудів.
Гей, слуги, хто пролле нам пахощів із рогу?
Хто зелені подасть і мірту для вінків?

Кого з нас жеребок Кипріянки позначить,
Щоб нам господарем на учті величать?
Як радісно мені, як весело — пиячить
І друзів поворот безумством зустрічат!

11. ДО РИМЛЯН

(III, 6.)

Покутувати нам смертельний гріх батьків,
Поки, о римляни, руїнами німими
 Лежать у нас храми богів
І статуї брудні від чаду-диму.

Богам корились ми, і нам корився світ,
Від них початок наш, із ними йдім до краю, —
 Не то — грозою чорних бід
Нас божество зневажене скарає.

Вже двічі сталося, що напад наш назад
Владики партянські ганебно відбивали
 І простоту вояцьких шат
У римське золото приоздобляли.

Нераз у чварі злій великий Рим тремтів
Перед оранською, дакійською ордою:
 Орак — стягю кораблів,
А дак — страшив летючою стрілою.

Усе злочинний вік споганів: шлюб, сім'ю...
Посіяв всюди він мерзоту і трутизну
 І горя чорну течію
Наслав на Місто і на всю отчизну.

Дівча у нас мале, лише побачить світ, —
На танцях знається, навчається зарання,
 Ще не дійшовши повних літ,
Про соромітне марити кохання.

Допіру замужем, — перелюбом живе...
Вином упившись, не добирає навіть,
 Із ким на ложе йде нове,
З ким і коли священний шлюб неславить.

З подружжям змовившись, у гостя на очах
Встає за учтою, щоб пристрасті годити,
Чи мандрівний її моряк,
Чи то гандляр покличе грошовитий.

Не від таких батьків похóдив той нарід.
Що море вчервонив пунійською, рудбою,
Що Пірргів зупинив похід
І Ганнібалову знесілив зброю.

То діти ратаїв і пастухів були,
Що в п'оті билися, робивши бідну ризу,
І з гаю на́двечір везли
На розказ матери трісок і хмизу, —

Як сонце на шпнях гасило промінь свій,
І тихо йшли воли, не корячись занозам,
І, навіваючи спокій,
Ступала ніч за їх повільним возом...

Яке ж безчестя нам приніс злочинний час.
Пора та одійшла... Батьків святе насліддя
Ми змарнували, — а по нас
Настане ще мерзотніше поріддя...

12. ДО АМФОРИ

(III, 21.)

Моя однолітко додержана і п'яна,
Що б не таїла ти, утіхо череп'яна,
Любов, безумство, гнів чи скаргу голосну, —
Чи радощі легкóго сну,

І для якої б там високої причини
Приховувала ти свій масик многоцінний, —
Корвін наказує: лишивши захист свій,
Подай добірний нам напій.

Бо хоч Корвін до дна наповнений Сократа,
Він не злякається твого аромата:
То ж і старий Катон (та хто ж того не зна?)
До цноти додавав вина.

О, Бакху, ти несеш натхнення ніжну муку,
На раді мудреців ти підймаєш руку,
І таємницям їх — правдивий чарівник —
Тугій розв'язуєш язик.

Душі пригнобленій ти подаєш розвагу,
Ти стрієш кволого в рішучість і одвагу,
І сміливо іде з тобою войовник
На трон царя і збройний шик.

О, а́мфоро! Хай Бакх, Венера і Харита
Пробудуть з нами ніч, ласкаво й призвоїто,
Поки не збліднуть нам веселі ліхтарі
У сйвах ранньої зорі.

13. ДО ВЕНЕРИ (III, 26.)

Чи то ж давно дівчат я чарував собою
І добрим вояком в безкровнім був бою?
А нині — вислужену зброю
І ба́рбітон богині оддаю.

Сюди, сюди до ніг народженої з піни
Складайте, браття, з лівої руки —
Ліхтар мій, що розгбнів тіні,
І кий, що розбивав замкі.

А ти, прославлена в південному Мемфісі,
Перед твоїм ясним схиляюсь я лицем,
Молю, Кипрідо: розмахнися
Над Хлоєю сьятим бичем.

14. ДО МЕЛЬПОМЕНИ

(III, 30.)

Мій пам'ятник стоїть, триваліший від міді,
Піднісся він чолом над царські піраміди,
Його не сточить дощ уїдливи́й, гризький,
Не звалить налітній північний буревій,

Ні ро́ків довгий ряд, ні ча́су лет невпинний.
Я не умру цілком: єства мого частина
Переживе мене, і від людських сердець
Прийматиму хвалу, поки понтифік-жрець

Ще підіймається в високий Капітолій...
І де шумить Авфід в нестриманій сваволі,
І де казковий Дави пахаре́ський люд судив,
Скрізь говоритимуть, що, прб́стих син батьків,

Я перший полежив на італійську міру
Геллади давній спів. Не крийся же від миру
І лавром, що зростив святий дельфійський гай,
О, Мельпомено, ти чоло моє звінчай!

15. ДО МЕЛЬПОМЕНИ

(IV, 3.)

На кого, Музо, погляд твій
В колісці упаде, ласкавий та погідний,
Того уже кулачний бій
Не вкриє славою, і кінь того побідний —

У дикім шалі та в пилу —
Ніколи не помчить на Олімпійським полі,
І не приймать йому хвалу
В вінку лавровому, вступивши в Капітолій,

По вдатно скінченій війні.
Зате густі гаї, зате Тібурські води
Вітатимуть його пісні
Та пам'ятні вовік його Лесбійські оди.

Та ж і мене великий Рим,
Вся молодь нинішня узнала-привітала
Співцем улюбленим своїм, —
І заздروців мене не зр'янять труйні ж'ала.

О, пієріянку, я твій...
Ти, що полониш нас зітханнями кітари,
Що владна рибі дати німій
І голос л'єбеда і слова дивні чари, —

Ти захист мій, ти мій п'єкров.
І як на мене люд указує щоденно:
»Глянь, славний наш поет пішов!«
Та слава, те чуття — твій дар, о, Мельпомено!

16. ДО ТОРКВАТА

(IV, 7.)

Збігли струмками сніги... Зазеленіли долини,
Закучерявився ліс.
В новім убранні земля, і ріки, що в повінь гриміли,
В ложе вертаються знов.

Грації й німфи, одкинувши шати й серпанки прозорі,
Йдуть у веснянім танку...
Все на землі перемінне — так кажуть нам р'бки текучі
Й сутінь померклого дня.

Тільки повіє весною, і літо уже на порозі;
Літо перейде — і глянь:
Осінь розсипала овочі стиглі; за осінню слідом
Мертва ступає зима.

Місяця круг защербіться і знову пливе, повновидий —
Смертним віднови нема.

В темнім житлі, де владика Еней, де Анк і Гостілій
Будем ми — порох і тінь.

Хто тобі скаже, докинуть чи ні тобі б́оги всевишні
Ще один завтрашній день?..

Тож потішай свою душу! Не хочеш, то візьме нащадок
Спадки незбуті твої.

А як умер ти, і Мінос-суддя проказав урочисто
Праведний присуд тобі,
Вже не воскреснеш, Торквате! Безсила побожність і рід твій,
І красномовство твоє.

Бо від підземної тьми не звільнила свого Гіпполіта
Навіть Діяна сама,
Навіть могутній Тессей не подужав зірвать з Пірітоя
Вічних Аїдових пут.

З »ЕПОД«

НА ОСТРОВИ ЩАСЛИВИХ!

(XVI.)

Друге уже покоління в війні громадянській конає,
Від власної руки занепадає Рим, —
Рим, що його не змогли подолати ні марси сусідні,
Ні царське військо грізної Етрурії,
Ні капуанців звитяжне змагання, ні зброя Спартака,
Ні нещодавнє зра́дництво алл́оброгів!
Нині ж цей Рим, що його не зборило ні військо германців,
Ні Ганнібал, погроза наших прадідів,
Згине, зітрётся від нашого ж кров'ю за́клятого роду,
І де був го́род, дикий звір оселиться,

Варвар тут ступить на порох священний, тут кінь переможеця,
Б'ючи копитом, вчвал промчить по звалищах,
Й Ромула кості, побожно укриті од вітру і сонця,
Рукою порозмітує зухвалою.

Але питаєтесь ви — усі разом, чи може найкращі —
Де від нещастя і горя порятунок вам?
Кращої ради немає: зробіть, як зробили фокейці,
Що рідну землю кинули з прокляттями,
Ниви і отчі оселі, і храми на здобич оддавши
Кривавим вепрам та вовкам-драпіжникам.
Так попростуйте і ви, куди ноги покажуть, куди вас
Помчить сваволя лютих бур морських.
Згода, братерство, рунаймо? Чи ждатимем ліпшої ради,
Чи, може, — в добрий час! — пливім, не гаймося?
Тільки присягу зложімо: що поки не вирне каміння
З глибини морських, втеравши всю вагу свою,
Поки потворна жага не з'єднає олієницю з тигром,
А з шуляком покірну й тиху гóрлицю,
Поки Матинські шпилі не скупаються в Падовій хвилі
І Апеннін до моря не присунеться, —
Ми не поставим вітрил, не помислим назад подаватись,
Поти нам гріх до краю плисти рідного.

З цим закляттям страшним, що зав'яже нам день повороту,
Всею громадою, чи може часткою,
Кращою часткою — в путь! Хто зборений, втратив надію,
Хай застається в ліжковій ганебному.
Ви ж, непохитні серця, не зважайте на лемент жіноцький,
І в путь, і в путь — повз береги Етрурії!
Нас Океан дожидає. І плесом омиті широким,
Нас мánяють острови щасливії,
Де й непоораний лан буяє Церериним даром
І непідчищена галузка — виногронами;

Де плодovита маслина надій хлібороба не зводить
І смoквa стиглим зеленіє овочем;
Мед витікає з дуплистого дуба, де з верхогір'я
Струмки прозорі мчаться водоспадами.
Там до дійниць самохить наближаються кози, і вівці
Приходять радо з вим'ям переповненим;
Там вечорами ведмідь не обходить кошари з ричанням,
І гадина в землі плідній не кублиться...
Див не злічимо там: Евр бурливий ланів-перелогів
Не розмиває зливами могучими:
Але й посухи нема, і зерно в борозні там не гине,
Бо мудро дощ і спеку там розмірено...
Там аргонавтів весло не плескалось в нерушеній хвилі,
Не мандрувала там Медея-зрадниця,
Не привертали туди ні сидонські кунці свого човна,
Ні змучена ватага Одиссеєва.
Ті береги призначив для побожного люду Юпітер,
Як опорочив вік ясного золота.
Мідь і залізо правують тепер, — те праведним людям
Єсть порятунок на блаженнім березі.

З «САТИР»

(II, 6.)

Тільки і мрії було, — щоби клаптик малесенький поля,
Дім, огород і криниця з веселим струмом біля дому,
А на узгір'ї, на домом, лісок... Та боги милосердні
Більше і краще послали, і ліпшого я не жадаю,
Тільки, Меркурію, ти закріпи мій маєток за мною.
Я бо не збільшив його ні крутіством, ні здирством безбожним.
Я і не зменшу його марнотратством та власним недбальством:
Я ні хвилини не думав, щоб той або інший куточок
До володіння свого приорати і вирівнять межі;
Жадних скарбів не збирав, не мріяв: «От горщика з сріблом
Випадком в полі знайти б і, приятель Геракла здобувши,

Стати як власник он той, що у наймах колись побивався». Я зодоволений з того, що мав; я прошу одного:
»Боже! Пошли, щоб худоба моя (аби тільки не розум!) Сита була і гладка і ласкою щасна твоєю». Наче в твердині якій, я на хуторі в горах укритися, Що ж тут знайти для сатир і для пішої музи моєї? Не дошкуляють тут нас ані Австер, ні те честилубство, Ані пропасниці люті, ні смерти осінній ужинок.

Боже досвітніх годин, ти, що Янусом зватись волієш!
З тебе воліли безсмертні всі справи й труді починати,
З тебе щоденна моя починається пісня в столиці.
Вдосвіта ти коло ліжка: »Вставай! Ти ж, здається, за когось Маєш ручитись в суді, поспішай, щоб тобі не спізнитись?
І чи то там Аквілón розлютився, чи то в сніговиці День найкоротший світає поволі, а треба вставати, Бігти, розштовхувать натовп, трудитись ліктями й плечима, Щоби, добувшись до суду, »вирáзно« зложити заяву.
Тут і на мене гукають прохожі: »Чи ти божевільний, Чи в невідкладній потребі спішиш, — на людей не зважаєш?
А чи ти думкою вже в Меценатових світлих хоробах?«
Меду солодші для мене слова ті... Та тільки зійду я На Есквілін, як одразу ж, мов хвилі, і в б́оки заб'ються, І полетять через голову тисячі справ. — »Постривай лиш, Росцій просив тебе бути у претора... завтра, о другій«. — »Скріби на збори тебе закликають... є справи важливі; Квінте, гляди ж, не забудь і не спізнуйся« — »Любий! Ти ублагай Мецената, нехай лиш печатку поставить«. Скажеш: »Гаразд, я попрóбую«. Ні! він настоює, молить.

Сьомий минає вже рік з того часу, як ти, Меценате, Вперше мене зачислив до свого найтіснішого кола: Подорожуючи, став запрошати до власної реди, Щоби було з н́гм в путі перекинутись словом незначним, »Ќотра година?« спитати, чи »хто з ѓадіаторів кращий?«

Або згадати, що »ранком годіться тепліш одягатись«.
І хоча речі такі ти довірити всякому можеш,
Я відтоді і донині, щодня, щогодини, то більше
З заздрощів клятих не маю спокою. На Марсовім полі
Грав ти зо мною в м'яча: »Щасливий!« — зітхають навколо.
Пройде по ринку якась поголоска, аж жах розбирає,
Всяк, хто не стрінеться, зразу ж до мене, питається: »Друже!
Ти в тім вельможному колі, як свій, і ти знаєш напевно,
Що там чувати про даків?« — »Не знаю«. — »Ах, завжди
[ладен ти
З нас глузувати«. — »Та хай мене бог покарає, — не знаю«.
Стрінеться другий: »Не чув ти, де має нарізати Цезар
Землю своїм ветеранам, в Італії, а чи деінде?«
Я присягаюсь, — не вірять; ззираються, мов би на диво:
Он вам, погляньте, зразок, як уміють ховать таємниці.

Так і марнується день. А повечора в серці молитва:
Хуторе мій, та коли ж я вернуся до тебе, коли ж я
В давніх рукописах, сні і яснім безтурботнім дозвіллі
Той пожаданий знайду одпочинок од гамору й руху?
Родичів як і коли Пітагора — боби я побачу
І біля них на столі огородинку, салом прилиту?
Ночі блаженні, вечері богів, коли давнім звичаєм
Я й мої гості їмо перед ларом, а челядь проворна
Тим, що зосталось, живіться. П'ємо, та не має ніяких
Правил у нас божевільних, і кожний п'є по охоті.
Цей почувается в силі, — міцніше вино вибирає,
Той попиває легеньке. Помалу зринає розмова,
Та не про те, що там діється в нас, по сусідніх господах,
І не про те, як танцює Лепор. Обміркуємо завжди
Речі поважні, що всіх нас цікавлять і завжди на мислі:
В чому покладено щастя, в чеснотах душі чи маєтку;
Що нас принаджує в дружбі: правдива любов, чи вигоди,
Що є найвищим добром, і де грані для доброго й злого.

Цервій, мій добрий сусіда, при кожній щасливій нагоді
Нас навчає байками. Як стануть Ареллія славить
За незчисленні скарби, він подумає й так починає:
»Раз мишенятко сільське, повідіають, приймало міського
Й щиро його, по-хазяйськи, в убогій норі частувало.
Завжди ошадне, скупе, воно порішило цим разом
Справити бучний бенкет і для гостя свого дорогого
Не пожаліло ні зернят вівса, ні запасів гороху,
Витягло навіть родзинки й надгризеній сала шматочок.
Різноманітністю страв догодити бажаючи гостю,
Що, гордовитий, ледви доторкався тих ласощів сільських.
Гість гидував, а господар, на свіжій прилігши полові,
Ввчидиво сам споживав лиш кукіль, лихий та голодний.
Зрештою гість не втримався: »Скажи, що тебе спокушає,
Брате мій, жити отут на узліссі, в ярах та по горах?
Чи ти волієш звірів лісових, ніж міське товариство?
Слухай, ходімо зо мною: наш вік, сам ти знаєш, короткий,
І нічому земнородному не врятуватись од смерти,
Тож хоч живімо, як слід: поки нашого віку, втішаймось
Скороминущим життям; пам'ятаймо, що далі — могила«.
Ці красномовні слова прийшлись до вподоби сільському, —
Помандрувало за гостем у світ той принадний. Чималу
Путь перейшли вони, поки захоплені, раді, спинились
Перед міською стіною. Вже ночі тьмяні колісниця
Стала якраз на середині неба, коли мишенята
Розташувались в заможному домі, де килими пишні
Пурпуром ясним горіли по ложах слонової кости.
Сила недоїдків там по мисках од вечері лишилось,
Що оддалік визирали з кошів так ласкаво і смачно.
Посадовивши сільське мишеня на червленім покрові,
Ніби той раб підперезаний, заметушився господар
Страви без краю почав подавати і, зовсім як слуги,
Навіть прилизував їх крадькома, несучі до їдальні.
Тішитись наше село, що дізналося щастя такого;
Весело й чемно сидить, мов на справжнім бенкеті, — як раптом

Скрип: одчинилися двері, і миші летять на підлогу.
Жах їх несвітський пройняв: забігали скрізь по покою
І... як умерли нараз: на дворі обізвались вівчарки.
Ледве прийшовши до тямки, сільське мишенятко сказало:
»Ні, не для мене цей дім і життя... прощавай! Я волюю
Жити в безпечній норі і злидненным живитись горохом«.

ВІЙНА І МИР

ЕЛЕГІЇ I, 10

Хто, розкажіте мені, хто вигадав меч смертоносний?
Що́ то за серце було? — Криця холодна, тверда!
Хто поміж людом посіяв незгоду, хто війни накликав?
Хто до погибелі нам путь найкоротшу вказав?

Ні, не винуймо його: на дикого звіря скував він
Те, що по злобі своїй ми на братів занесли.
Золото нас порізило, — хто чув про війну та грабунки,
Як на бенкеті шумнім б́уковий кубок ходив?
Замків і веж в тії дні не було, і пастух безтурботний
Любо і с́лодко спав серед безпечних отар...
От коли б жити я мав, — щоб не бачить ганебно́ї зброї,
Мідноголосих рогів, с́урем не чуть бойових...
Нині ж рушай на війну, і спис уже десь наготові,
Що в неминучім бою́ віку мені вкоротить.

Ба́тьківські лари! Врятуйте мене: ви мене доглядали,
Як малолітнім хлоп'ям я пригортався до вас.
Згляньтеся й нині, старі й дерев'яні, як досі гляділи
На старосві́тський поріг праді́дів давніх моїх.
Правда і честь не хитались тоді, як без зайвих розко́шів,
В сільській хатині стояв простого дерева бог.
Він вислуха́в молитви́, коли хто виногрона приносив
Або вінок польовий йо́му на кучері клав.

Він вдовольнявся малим, короваєм од власника дому
І золотим стільником від помічниці-дочки.
Тож одверніте, молю, мідноковані стріли од мене:
З хліву найкращих ягнят вам на офіру оддам.
Сам я за ними піду в найчистішим убранні своєму,
Кошкики міртом впов'ю, міртом прикращу чоло.
Жертвами вам догложу я; хай інші беруться до зброї
І побивають грізних в лютім бою ворогів, —
Я про ті подвиги й січі волю на учті послухать,
Як красномовний вояк табори креслить... вином.

Чорную смерть закликати війною, — скажіте, для чого?
Всюди і так сторожить, всюди чатує вона,
А під землею немає ні лук, ні садів-виноградів, —
Цербер лише навісний та осоружний Харон,
І невимовно смутні, обгорілі в огні похороннім,
Там, коло темних озёр, тіні никіають бліді.

Краще прославно того, хто серед дітей і онуків
Стріне у хатнім теплі старість повільну свою.
Хто за отарою в горах блукає і певен, що дома
Вірна дружина йому теплу вготує купіль.
Так би пожить і мені, щоб і в мене посівіли скроні
І пережиті літа в пам'яті встали моїй.

Мир би тимчасом обходив поля... Осяйний, благодатний,
Ти нам у ярма криві впріг непривичних волів.
Ти насадив виноград, і соком міцним бурштиновим —
Батьківським давнім добром — серце дітей звеселив.
Тільки з тобою в шанобі трудівницький заступ і рало,
А войовницький шолом їсть невідступна іржа.

ПАМ'ЯТНИК

ЕЛЕГІІ ІІІ, 2

Кажуть, Орфею, що ти звірів зачаровував співом
 І зупиняв течію диких тракійських струмків;
 Скелі з гірських верховин, порушені струнами ліри,
 Йшли у долину до Теб — на підмурівок до стін;
 Навіть на голос твоїх, Поліфеме, пісень — Галатея
 Гнала з блакитних глибин коней до Етни морських, —
 Тож не здивуймо і ми, що, надиханий Бакхом і Фебом,
 Натовпи віжних дівчат спів зачаровує мій.
 Вбога оселя моя: там не знайдеш колон Тенарійських,
 Ні сволоків костяних, ні золочених склепінь;
 Сад мій, малий та звичайний, не рівня гаєм феакійським;
 Штучних нема там печер, ні водограїв дзвінних, —
 Музи проте не тікають од мене, читач мій зо мною,
 І Калліопі самій хори мої до душі.
 Щастя, дівчино, твоє, що прославлена ти в моїй книзі,
 Кожна бо пісня моя пам'ятник вроді твоїй!
 Бо ж піраміди царів, що до зір досягають високих,
 Зевса Елейського храм — наслідування небес —
 І незрівняна краса намогильного дому Мавзола
 Мають зазнати на собі смерти суворий закон.
 Дошч та з'їдливий огонь підточать їх славу всесвітню;
 Ріпки ударять на них — порохом стануть вони,
 Але не згине повік та слава, що геній придбає,
 Подвигів духа вовік сяє нетлінна краса.

В подорож я до Атен, до учених Атен вирушаю,
Хай від любови та путь визволить душу мою.
В любові тут на очах невинно вона виростала:
Щедру поживу собі, муку Ерот постачав —
Все перепробував я, щоб од серця його одігнати,
Але зусюди мене бог неблаганний тіснив.
Рада лишилась одна, о, Цінтіє: небо чужднє, —
Чей, як покину тебе, піде й кохання з душі.

Нум, товариство веселе, женім корабель на простори,
Весла легкі раз-у-раз в темну пускаймо глибінь.
В добру годину навінім вітрила на щоглі високій:
Чуєте: віє на нас вітер уже ходовий!
Вежі столицні, прощайте і ви, мої друзі недавні,
І — неблаганна, черства — діво моя, прощавай.

Поколихають мене Адріятики води суворі, —
Буду благати нераз я бурепінних богів,
А як блакит іонійська мій човен домчить до Лехею,
Там, на спокійній воді, білі вітрила впадуть.
Трохи зостанеться ще суходолом себе потрудити,
Де розмежує Істм води блакитних морів.
А на останку Пірей привитає нас берегом славним,
І довгоруким шляхом підемо ми до Атен.

Там я віддамся душею Платоновій дивній науці,
Там завітаю в твої, о, Епікуре, сади:
Там я до мови візьмусь, що дзвеніла, як меч в Демостена,
Дотепом, сіллю була в творах Менандре, твоїх.

Там малярі славнозвісні мистецтвом мене причарують
Славні різб'ярські дивá очі мої прикують...
Так пропливатимуть ро́ки: і час і віддалення наше
Вигоять, серце трудне, боли нестерпні твої.
А як судилася смерть, не від муки любовної згину:
Гідно — без туги й бажань — стріну останній я день.

НА СМЕРТЬ ТІБУЛЛА

AMORES III, 9

Мати Ахілла й Мемнона обидві дітей оплакали:
 Навіть великих богинь горе стриває в житті, —
 Так розпускай же і ти, жалібнице Елегіє, коси:
 Надто правдиво звучить нині наймення твоє!
 Вмер твій коханий співець, твій Тібулл, твоя слава й окраса:
 Он на високім кострі тіло бездушне його.
 Син Афродіти за ним з сайдаком виступає порожнім.
 Зломаний лук у руці і смолискип без вогню, —
 Бачиш, як сумтно іде, опустивши знесилені крила,
 Як його ніжна рука в груди розпучливо б'є;
 Як поспалили з чола його кучері ніжні на шию,
 І на рожевих устах стогін одчаю завмер.
 Так, повідають, тужив він, як брата Енея ховали;
 З гірким виходив плачем з дому, Іуле, твого.
 Мати Венера сама, повідають, отак не тужила
 З часу, як любий юнак, вепром поранений, впав.
 Кажуть: »безсмертні співці... богове піклуються вами,
 Божеська влада і міць в вашому слові живе«, —
 Але з'являється смерть і дочасно руйнує святиню
 І накладає на нас руки невидні свої.
 Не вратували Орфея-співця ані батько, ні мати,
 Ні незрівнянний його дар чарувати звірів;
 В нетрях загинув і Лін, його брат по мистецтву і крові,
 Й довго звучала в гаях Фебова пісня по нім.

А Меонід, Меонід, джерело невсихаюче співу,
Роси святих Пієрід, спраглих потіха сердець!
В чорнім Аверні й його поглинула година остання,
Тільки й лишивсь на землі спів невмирущий його.
В людському серці живе бідування нещасної Трої
І Пенелопина шерсть, наново ткани удень.
Так Немезіда твоя, твоя Делія житимуть вічно,
Пам'ять про першу твою і про останню любов;
Їх не розважать ні жертви, ні звуки єгипетських сестрів. —
Вже не потішить ніщо ложа самотнього їх.
Але як гине отак все найкраще у нас, найдорожче, —
В серці розпука встає: »де ви, безсмертні боги?«
Свято живеш — умираєш, шануєш богів милосердних —
А неблаганна уже смерть розкладає вогонь;
Можеш віддатись пісням — але поглянь на Тібуллу:
В урні тісній і малій ляже великий співець!
Чей же, співаче, тебе охопило те полум'я люте:
Вже не страшіться воно вижертти серце твоє!..

ЖИТТЯ ПОЕТОВЕ

Tristium libri IV, 10.

Любошів ніжний співець, як свій шлях життєвий перейшов я, —
Друже-нащадку, тобі повість розкаже моя.
Мила отчизна моя — Сульмон, на джерела багатий;
Дев'ятдесят туди миль треба від Риму пройти.
Там я на світ народивсь, а щоб добре ти рік той затамив,
Знай, що однакова смерть консулів стріла тоді,
З діда і прадіда рід наш поважний із кінників римських,
Не випадковість, не гріш в люди виводили нас.
Парость не перша в сім'ї, — коли я на світ появився,
Був уже брат у батьків, старший од мене на рік;
Але зірниця одна привітала народження наші,
День святкувався один, тільки на два пиріжк.

Був то один із п'яти, зброєносній Мінерві відданих
Днів, коли перші бої в цирку кривавлять пісок.

В ранніх зелених літах нас виховують пильно й дбайливо:
В Рим до найкращих знавців батько обох нас послав.
Брат мій ще з літ молодих вінець красномовства вподобав,
Форума сварки гучні вабили серце його.
Серцю ж моєму з дитинства подобались святощі неба,
Муза до тихих пісень кликала душу мою.
Часто мовляв панотець: »Не за хлібне ти діло берешся,
Славен Гомер, але й він так і помер нуждарем«.
Батькове слово узяв до душі я і, муз призабувши,
Спробував прозу писать, кинув я метри дзвінкі, —
Тільки м писання моє самохіть окрилялося ритмом,
Що б не почав я писать, вірші складались самі.

Рбіки тимчасом минали — нечутною перше ходою,
Вільної тоги настав день для обох юнаків,
Туніки наші прикрасив широкий рубець пурпуровий,
Нахили серця проте не відмінилися в нас.
Брат мій подвобіти встиг у житті своїм десять лиш років, —
Вмер, і я мав почуття, ніби себе я втеряв.
Потім посаду прийняв я, зеленим літам відповідну,
Членом колегії трьох деякий час я пробув.
Курія далі чекала; та зв'язив я рубчик червоний,
Бо не по силі моїй був той почесний тягар;
Тіло незвичне було, та й душа не лежала до праці.
А честилюбство мені завжди огидне було;
Сестри до того ж Аонські шептали про творче дозвілля;
Що уявлялось і так даром найкращим мені.

Як шанував, як любив я прославлених Римом поетів!
В кожному улюбленці муз бога я серцем вчував.
Слухав я Макра старого читання — поему про »Птахів«
Та про отрутих гадюк, та про цілюще зело.

Часто Проперцій мені довіряв свою сповідь огненну:
Щира й правдива приязнь нас сполучала обох.
Басс, знаменитий сатирою, славний гексаметром Понтик
Спільники любі були тих товариських зібрань;
І незрівняний Горацій втішав нас багатством мелодій,
Пісні химерно-тонкій рідну навчивши струну.
Тільки на образ Вергілія знав я, і смерть передчасна
Вирвала з мого життя дружбу, Тібулле, твою.
Галле, він твій спадкоємець, його спадкоємець — Проперцій,
Я в тому колі з'явивсь вже як четвертий співець.

Як я старіших колись, так мене привітали молодші;
Хутко Талія моя стала відома усім.
А виступав я з читаннями перед громадою в Римі, —
Ледве чи й раз поголить бороду вправився я.
Хист мій співецький збудила прославлена в місті Корінна,
Так неправдивим ім'ям владарку звав я свою.
Досить тоді написав я, та все, що вважав негодящим,
Сам — вибагливий співець — кидав в огонь без жалю...
Правда, тоді, як я йшов на вигнання, багато спалив я
Навіть достойних пісень, в гніві на Музу свою.

Серце було в мене чуле, покірне Еротові серце;
Часто з найменших причин поломеніло воно.
Але хоч був я такий, хоч займавсь од найменшої іскри,
Та на іменні моїм плям і чуток не було.
Мало не хлопцем мене оженили; немила та жінка
Дуже недовго жила шлюбним зо мною життям.
Друга її заступила; не смію догани їй скласти,
Але недовго й вона ложе ділила моє.
Третя й остання діждала зо мною поважного віку,
Та й на заслання мене випало їй виряджати.
Мав і дочку я єдину і внуків од неї діждався,
Двох вона мала дітей, але і шлюб не один.

От уже шлях свій промірявши, вмер панотець мій спокійно,
Дов'ять десятків прожив він на своєму віку.
Гірко я плакав за ним, так би й він оплакав свого сина,
Скоро й паньматці своїй почесть останню я склав.
Щастя їм випало, що мого горя вони не діждали,
Що мого вислання день їх в домовині застав.
Щастя й моє, що недоля мене не при них перестріла,
Не довелося старим гірко за мною тужить.
Та як од мертвих не тільки ім'я на землі зостається,
І од високих кострів тінь одлітає легка;
І як про горе моє прилине до вас поголоска,
І понад Стиксом мутним будуть судити мене, —
Знайте, кохані, тоді, що причина мого вигнання —
Вчинок незважений мій, а не злочинство яке.

Мертвим належне оддав я; для тебе, читачу сердечний,
Знову продовжую я повість скорботну свою.
Роки найкращі минули; прийшла сивина незабаром,
В кучері чорні мої позапліталася скрізь,
І переможний їздець на моєму віку олімпійський
Десять вже взяв нагород і завітчався вінком, —
Як несподіваний Цезара гнів мене вислав у Томи,
Де чорноморський бурун в західні б'є береги.
Кари моєї причина і так аж занадто відома,
Але про власну біду свідчить не вільно мені.
Зрада сопутників, прикrostі слуг — що я згадувать маю? —
Лихо те тяжче було, аніж вигнання само.
Тільки ж мій дух не схитнувся, не скорився лихій я негоді
Скупчив всі сили свої, щоб перетерпіть біду, —
Бід же на мене звалилося стільки на суші й на морі,
Скільки зірок золотих в небі високім горить.
Давні дозвілля, солодке життя довелося забути
І в непривичній руді зброю належну підняти.
Берег сарматський, суміжний із племенем гетів стрілецьким,
Зрештою нас привитав після набридлих блукань.

Зброя дзвенить тут довкола, та я, щоб недолю забути,
На самотині свою пісню складаю сумну.
І хоч нікого нема, хто б її привітав благодуще,
Але скорочує день, час забирає вона.

Дяка, о, Музо, тобі, що живу і страждання я зніщу,
І що це трудне життя не надломило мене.
Ти бо потіху даєш, ти приходиш до мене, як ліки,
І заспокоюєш ти серце турботне моє.
Вожд і супутник єси: пориваєш мене від Дунаю,
На Геліконі мені місце почесне даєш;
Ти, що нерясно буває, мені за життя ще з'єднала
Славу й потужне ім'я, шану посмертну співців.
Заздрість, що все сьогочасне принижує завжди і ганить,
В пащі неситій моїх не поглинула пісень.
І хоча наша доба породила великих поетів,
Але прихильні були людські й для мене уста.
І хоч на думку мою є багацько співців поважніших,
Поруч із ними й мене ставить ласкавий читач.
Передчування ж співецьке говорить мені — та чи правда? —
Що і по смерті не весь буду я, земле, твоїм.
Чи то мій хист, чи то ласка твоя оцю славу з'єднали, —
Дякую красно тобі, любий читальнику мій.

З МЕТАМОРФОЗ

1. СТВОРЕННЯ СВІТУ

(I, 5—88.)

Перше як море й земля і небо з'явилось широке,
Всесвіт, природа уся однакове мала обличчя
І називалася Хаос: важка несформована брила
Мертвий тягар нерухомий, помішані в купі безладній
І ненастанній борні розмаїтих речей елементи.
Світла свого ще не лляв над світами Титан Злотозорий,

Сяйвом новим не пишалась, вгорі наростаючи, Феба;
Незрівноважена, темна, в обіймах легко́го повітря
Не красувалась земля і рук своїх, хвиль лазурових,
Не простягала ще вздовж суходолів ясна Амфітріта.
А як у масі одній зустрічались земля, і повітря,
Ще й перебіжна вода, то Земля була надто хисткою,
Хвилі занадто в'язкими, безвітним і темним повітря.
Власної форми не мавши, у тілі одним сполучившись,
Вічне змагання провадили: все, що холодне, з гарячим,
Все, що важке, а легким, все твёрде — з рідким і текучим.
Бог (чи найкраща з стихій) втихомирили ту ворожнечу
Розмежувавши повітря з землею і землю з водою
І над повітрям наземним етёр утвердивши небесний,
Потім, рознявши її на частки, мішанину всесвітню,
Всі ті частки пов'язали законом гармонії й згоди.
Ясно заіскривсь-зайнявся огонь у легко́му етері,
Місце знайшовши собі на верхів'ях ладу світового,
Зразу під ним розлилось етероподібне повітря,
Нижче прослалась земля — густа, вся з важких елементів,
Власним своїм тягаром переможена, і наостанку
Просторонь вод голубих тверді суходоли обмила.

Так світову впорядивши будову, Творець невідомий
Кожній частині знаходить належне їй місце і вигляд,
І щонайперше землі, щоб зусюди була одностайна,
Він надає заокруглої форми: наказує водам
Плесом широким розлитись по ній і бурям назустріч
Хвилі здіймати страшні і в камінь дзвонить надбережний.
Вихід дає джерелам, болотá розливає, озёра
І над коритами рік підіймає заломами берег.
Дещо з тих вод випиває земля і потужніші ріки,
Дещо доходить до моря і там, на просторі розлившись,
Замість тісних берегів гомонить у віддалені скелі.
З того ж веління прослались гаї, запали долини,
Вкрился листом гаї, і шпилі піднеслися камінні.

І як небесний простір, що в ньому п'ять смуг неоднаких
(Справа і зліва по дві, посередині п'ята, пекуча)
Так і огорнену небом твердиною земну розділила
Мудра творця рука на п'ять поясів розмаїтих:
Осередковий гарячий, від спеки і сонця безлюдний,
Крайні укриті снігами, а два поміж кригою й жаром
Мають у всьому помірність, морозу й тепла рівновагу.

Вище над ними повітря, легке і рухливе, — повітря
Легше лише від огню, як огонь від текучої хвилі.
Там наказав Сотворитель туманам осісти і хмарам
Та громовицям страшним, що людські серця потрясають,
Та подошівим вітрам, що з собою несуть прохолоду.
Але бурхливцям не всюди Премудрий звелів пробувати.
Тож і тепера їх силі опертись нелегко, хоч кожен
Має свій повів в однім лише напрямку гнати, — інакше
Всесвіт вони б рознесли у братній своїй ворожнечі.
Евр оселився в країні Зорі — від земель набатейських
І аж до перських хребтів, осяяних ранішнім сонцем;
Західний берег, де сонце промінням сіяє вечірнім,
Рідний Зефірові став. На півночі, в Скітії дикій,
Має домівку Борей. В протилежному краї, на півдні,
В тучах і буйних дощах королює нестриманий Австер.
Вище над царством вітрів етер спочиває блаженний —
Чистий, ясний, від болота земного і пороху вільний.
Ледве усталилось все і знайшло собі певні границі,
Зразу ж, притиснені доти навалою темної маси,
Зір променисті огні розжіврились в небі широкім.
А щоб усюди живе буяло життя і дихання,
В небі бог і божественні Зорі тоді оселились,
Хвиля принадила риб, блискучу сріблисту породу,
Звір уподобав гаї, а птиця — рухливе повітря,
Тільки найвища з істот, найгостріша, найтонша на розум
Ще не з'явилась, щоб світ покорить і держати в обладі.
Звідки повстала людина — хто скаже: чи з божого сім'я

Вивів Створитель її, як кращого світу початок,
А чи земля молода, допіру розлучена з небом,
В матернім лоні своїм затримала первісток небесний
А Іапетів нащадок, змішавши землю з водою,
Форму для нього знайшов, владущих богів подобизну.
То ж усі інші звірі з понурими тварями ходять, —
Людський тимчасом кістяк поставлено стрімко і просто.
Очі піднесено вгору, до зір і високого неба.

Так з недоладної груди земля сформувалась і стала
Матір'ю всього живого і людського роду початком.

2. ЧОТИРИ ЛЮДСЬКІ ПОКОЛІННЯ

(В. 89—150)

Перше поріддя було золоте; без бича і спонуки,
З власної волі воно Правоту шанувало і Чесність.
Кари і страху не знало. Погрібзливє слово закону
Ще не читалось на мідній таблиці, і люд не страшився
Вирок почути судді, без судів і опіки безпечний.
Сосни з гірських верховин ще не сходили в діл на потоки,
Щоби легкім кораблем незнані одвідати землі:
Жодні надмор'я чужі не манили щасливого люду.
Мури, глибокі рови не були ще для міст поясами;
Сурма гряма і покручений ріг не співали до бою;
Меч і шолом не служили нікому. Без зброї, без війська,
Мирні народи жили в непорушнім і любім дозвіллі.
Щедра земля самохить, ще не знаючи пут обов'язку,
Ралом не ткнута залізним, не зранена ще бороною,
Гойний принісила дар, поживу легку і корисну.
Люди збирали її — дику вишню й суніці по горах,
Тірен з занозистих віт, шовковіці ягоди стиглі,
Та жолуді, що ронило Юпітера древо розлоге.
Вічна стояла весна, і подувом ніжним Зефіри
Пестили цвіт луговий, що пишався і ріс, самосійний

Втім і незораний лан половів — нахилився хлібами,
І, не лежавши в пару, наливав своє стигле колосся.
Ріки текли молоком, струменіли скрізь нектаром ріки,
І темнолисті дуби золотими точились медами.
З того ж часу, як, заславши Сатурна у Тартар темничний,
Владу Юпітер посів, то вже срібна пора та настала,
Гірша від золота, але цінніша від темної міді.
Владар новий скоротив цілорічну Сатурнову Весну,
Літо додавши до неї, непевную Осінь і Зиму,
І на чотири доби річний кругобіг поділивши.
Вперше тоді затремтіло повітря від суші та спеки,
І від холодних вітрів крижані позвисали бурульки.
Вперше тоді знадобілись оселі; оселі знайшлися
В сховах печер, у кущах верболозу, поплетених ликом.
Вперше Церериним зерном засіяно ниву родючу,
І під ярмом заревла-застогнала покірна худоба.
Третя доба, мідяна, за срібною хутко настала;
Люд войовничий, суворої вдачі, до зброї охочий.
Але ж іще не злочинний. Остання порода — залізна.
Тож як настала доба найгіршої тої породи,
Зразу ж з'явилася Кривда, минулися Чесність і Правда;
Хитрість, Брехня і Підступство посіли їх місце спустіле,
Зрада прийшла і Насильство, Жадоба на гроші і статки;
Вплив на море плавець, хоч на вітрі ще був безпорадний,
Сосни, що досі по горах шпилястих росли безтурботно,
Нині го хвилі незнаній помчали в світі кораблями.
Землю, що спільна була, як повітря, як сонячне сяйво,
Нині пройшов землемір, обніжки і межі поклавши.
Стали від неї тепер вимагати не тільки ужинків,
Але й скарбів, що від людського ока вона приховала.
В надра, в глибини підземні ідуть; від стигійської хвилі
Видобувають скарби, усякого лиха початок;
Вийшло Залізо на світ і Золото ще шкідливіше,
Вийшла на люди Війна, що живиться ними й літує,
В хижих кривавих руках брязкучу стискаючи зброю.

Люд животіє з грабунку, на зятя не звіряться тєсть вже,
Гієть на господаря та́кож, — і братня любов потьмарилась;
Жінка грозить чоловікові, той ворогує на жінку;
Мачухи зводять дітей смертельно-блідим аконітом;
Син нетерплячий про батькову смерть дізнається в ворожки.
Никне побожність і віра, і діва небесна Астрея
Землю, сплямовану кров'ю, — остання з богів — покидає.

3. ГІГАНТИ

(I, 151—162)

Навіть високий етєр, як то кажуть, не знав супокою.
Велетні, діти Землі, запрагнули влади над Небом
І, нагромадивши гори, до зір намагались сягнути.
Та найміцнішій Владика, Олімпі розколовши перуном,
Скинув у діл Пеліон, навалений зверху на Оссу, —
Впали шпилі кам'яні, розчавивши всіх змієногих.
Але Земля, перейнявшись кров'ю свого породіння,
Знов оживила ту кров і душу у неї вдихнула.
А щоби пам'ять якась від нащадків її збереглася,
Перетворила дітей подоланних на людську подобу.
Але нове покоління зухвале було й кровожерне
І зневажало богів: покоління народжене з крові.

4. ФЛЕМОН І БАВКІДА

(VIII, 611—724)

Так закінчив Ахелой, і та повість його незвичайно
Всіх здивувала. Один лиш наваживсь сміятися з неї,
Впертий отой богоборець, Іксіонів син невгамовний:
»Це ж небиліці плетеш, Ахелюю, ти: надто могуті
В тебе боги олімпійські, як можуть всі речі зміняти». —
Всі остовпіли: жахнулися слів нерозважних. І тільки
Старший літами, розсудний Лелег так на те відгукнувся:

»Ні, не кажи, Пірітою, — безмірна небесная влада,
Краю нема і кінця їй: схотіли безсмертні — і сталось.
Сумнів твій тут не до речі. Ось слухай!.. На горах фригійських
Десь і понині стоїть стіною обнесена липа:
Дуб многолітній росте біля неї, а вколо — болото...
Я побував там, як Піттей мене послав у дідичне
Батькове царство... Куток той родючий, залюднений здавна,
Нині багнищем лежить, дозвілля чайкам та гагаркам.
В людському вигляді раз завітав сюди батько Юпітер
З сином своїм Атлантенком, звістовником неба крилатим.
Сотні осель обійшли олімпійці — благали спочинку,
В сотнях осель олімпійців не пушено. Радо зустріла
Їх тільки хижа одна, очеретом болотняним крита.
Жив там старий Філемон і бабуся старенька Бавкіда.
Там оселились вони, ще за літ молодих поєднавшись,
Там і постарілись, в тій-таки хаті. Жили-бідували,
Але на те не вважали, і вбожество їх не гнітило.
Слуг би ти в них не знайшов; їх двоє жило на господі,
Хазяйнували самі, і самі ж собі вірно служили.

Ледве безсмертні боги завітали до вбогих пенатів
Й, голови низько схиливши, в тісенькі просунулись двері,
Тут їх старий Філемон запрошає сидать на ослоні,
А процьовита Бавкіда рядом той ослін покриває.
Побіт до огнища йде і в попелі ще нехолоднім
Жар вигрібає, кори докидає і листу сухого,
Трудно і пильно старечим диханням огонь здобуває,
Зносить з гори після того трісок та всілякохо хмизу,
Дрібно ламає його, під казан мідяній підкладає
Й ту, що з грядок попринісив господар, горбідну чистить.
А Філемон бере вила двозубі тимчасом у руки
І хребтовину задимлену з чорного балька здіймає.
З тої свинини, що довго про свята держали під дахом.
Він невеличкий шматок одрізає і варить в окропі.

Щоб не занудились гості, щоб час їм минав веселіше,
Розпочинають старенькі розмову. — Прип'яте за вушко,
Висіло в хаті корито; його наливають водою,
Вишнім богам присувають — обмити натомлені ноги.
Ліжко було в них старе, з вербового дерева збите,
Був і сінник з осокі, на вербовій простелений рамі.
Ковдрою вкрила сінник господиня, — так тільки у свята
Ліжко вона застеляла, хоч ковдра стара і дешева,
Тільки й годилась на те, щоби ліжко вербове вкривати.
От і злягли олімпійці. Приносить тоді господиня
Стіл, — але стіл припадає на ногу; малий черепочок
Вирівняв ногу старому слугаці, а м'ята зелена
Зверху старанно його для почесної учти натерла.
Ставить тоді господиня двокольорові маслини,
Тéрен осінній смачний, прозорим налитий розсолон,
Редьку, цикорій і сир, а з сиром одвідженим поряд —
Яйця, що в попелі злегка спекла для гостей подорожніх.
Все те на гліняній чистій посуді. Вино розмішали
В глінянім чистім кратері; поставили б́укові ќубки.
Пильно, уважно натерті пахучим зсерéдини воском.
Хутко потóму на стіл і гаряча з'явилася страва,
З нею й вино молоде... Згодом трохи все те одсувають,
Щоб пере́міну нову на тісному столі розмістити.
Тут і горіхи, і смоква, і да́ктилі сушені, в зморшках,
Сливи солодкі, пахучі, у кошику яблука стиглі,
А посере́дині меду стільник. І миліші від страви —
Щира і щерда гостинність та ясні облгчця старечі.

От примічають старі, що, як стане кратér порожніти,
То вже й, не знать відкіля, самохіттю вино прибуває.
Вражені дивом таким, затремтіли дідки богобійні,
Просьять дивочних гостей пробачить за страву убогу...
Був на господі у них ще й гусак, що за сторожа правив —
Сторожа того вони й прирікають на жертву безсмертним.
Довго він крилами бив, все з-під рук виривався старечих,

Поки не вдався до гостей та й під ноги до них не забився,
Гості йому врятували життя і, підвівшись з-за столу:
»Так, ми безсмертні боги!« прорекли. »Ми йдемо покарати
Селище ваше за гріх і блюзнірство. Та ви не страшіться:
Кара на вас не впаде. Отже вашу оселю лишіте
Й разом за нами ідіть на шпилі й полонини нагірні«.
Божому слову коряться старі і, щосили обпершись
На подорожні ціпки, помаленьку здіймаються вгору.

Вже недалеко були й від вершини гірської, так, певне,
Пушена з луку стріла полетіла б, — оглянулись (горе!):
Все, що в долині було, затяглося болотом і тільки
Їхня хатина зосталась. Та поки дивуються диву,
Поки недолю сусідську оплакують, видко стареньким,
Як та хатина мала, що й для них затісною здавалась,
Храмом величним стає: замість сох піднеслися колони,
Замість гнилої соломи блищить непідроблене злото,
Двері різьблені, важкі і мармуром висланий ганок.
Чують, ласкаві слова син Сатурнів до них промовляє:
»Праведний старче і ти, достойна та праведно жоно!
Що б ви хотіли від нас?« Поспитавшись ради в дружини,
Спільне бажання тоді Філемон одкриває безсмертним:
»Хочемо бути жерцями і храму святого глядіти;
Та як у згоді дійшли до кінця свого віку земного,
Дайте і вмерти відразу обом, щоб мені не прийшлося
Бачить дружини в огні та і їй — щоб мене не ховати«.
Так по їх волі і сталося. І храму вони доглядали,
Поки точилось життя. Раз, знеможені віком і кволі,
Вийшли із храму на ганок вони; обступили їм пам'ять
Давні події; стоять, розмовляють, аж бачить Бавкіда:
Зазеленів Філемон; придивився старий: його жінка
Криється листом — і от вже шумить верховіття над ними.
Поки ще можна було, розмовляли обоє, а потім:
»Друже, прощай!« проказали вони, й одночасно корою

Їхні уста поросли. І досі ще люди тамтешні
Вказують двоє дерев, що старе заступили подружжя.

Так повідали мені старі та поважані люди.
Правду святу говорили. Я бачив вінки там на вітті,
І, покладаючи свіжу свою плетеницю, промовив:
»Люди, шануйте богів, то й вам тоді шана довіку«.

З ЕПІГРАМ

1. ДО ЮЛІЯ МАРЦІЯЛА

(V, 20.)

Ах, коли б же то нам, Марціяле любий,
Довелося діждать хоч на старість щастя:
По внодобі своїй укладать дозвілля,
У правдивих тонуть *життьовіх* вигодах, —
Ми б не знали тоді ні вельможних ганків,
Ні розпрів судовіх, ні шумливих ринків,
Ані статуй різних у домах багатих.
Наше діло було б — прогулянки, книги,
Поле, терми, гаї та джерела дальні.
То-то б радість була, безтурботна втіха!..
Та ніхто не живе в наші дні для себе:
Всі марнуєм ми час, а години плінуть,
Плінуть кращі літа і назад не прийдуть...
Хто, уміючи жить, — не схотів би жити?!

2. ДО МУЗИ

(VIII, 3.)

Досить було б і п'яти... Шість книжок, чи там сім — забагато.
Музо! Невже ж це тобі ще не остило співать?
Годі! Встидаймось! Мовчім! Про славу ту людську не дбаймо:
Досить тогб, що і так скрізь перечитують нас.

Он од надгробку Мессали розкиданий камінь лишіться,
Порохом стане сипким мрамур Ліціна твердий,
А незрадливий читач не забуде мене, і мандрівник,
Їдучи з Риму, мене візьме в свій рідний куток.
Так я промовив, мовчу. А, в одязі схилившись пахучій,
Чую: дев'ята з сестер відповідає мені:
»Так? Ти покинеш, невдячний, складать свої вірші веселі?
Будеш без діла сидіть, світ і людей проклинать?
Чи ти волієш на сцену — з високих котурнів віщати,
Чи в героїчних рядках славити війни та кров,
Щоб велемовний учитель виспівував твір твій у школі
Й голосом хриплим душив хлопців і чемних дівчат?
Ні! Хай про війни гримлять ті поважні та славні писаки,
Що до півночі сидять та переводять свічки, —
Ти ж свої жарти складай та римською сіллю присолой,
Хай в отих жаргах життя вдачу пізнає свою.
Правда, розсудять не раз, що на вбогій ти дудочці граєш, —
Але ж при дудочці тій голосу сурем не чуть«.

3. ДО ФІЛЕНИ

(IX, 29.)

Нестора шлях життєвий переміряла ти, о, Філено.
Поки до темрявих хвиль в царство Плутона зійшла, —
А не зрівнялась проте з прастарою Сібіллою віком:
Місяців зó три вона довше топтала свій ряс.
В бозі язик спочива, той язик, що його не здолали б
Ні ярмаркова юрба, ні Серапіса жерці,
Ні журавлині ключі, — над Стрімоном курличучи дальнім,
Ні голосна дівторá — вранці до шкіл ідучі.
Хто ж тепер зможе, як ти, до землі причаровувать місяць?
Хто ж тепер зможе, як ти, зводництвом славу добыть?
Буде хай пухом земля, не тужавіє ґрунт над тобою.
Щоби не тяжко було псам одкопати тебе.

4. САБІНОВІ. ПОСИЛАЮЧИ ВІНОК З ТРОЯНД

(IX, 60.)

Звідки би ви не були: чи зростали в розкішнім Тібурі,
Чи червоніли, як кров, в Пестумських ви квітниках,
Чи в Пренестійських садах садовниця вас позрізала,
А чи красою був ваш по Кампанії цвіт, —
Скажем: »Троянди оці завитали з могó Номентану«...
Другу Сабіну тоді видається кращим вінок.

5. АВЛОВІ

(IX, 81.)

Авле, ти знаєш: читач мене хвалить, слухач поважає,
Гудять поети лише: неопрацьованій вірш!
Я не вважаю на те. Як справляю бенкет, то волюю,
Щоб догодити гостям. Щоб мені смак кухарів?

6. ДО АНТОНІЯ

(X, 23.)

Прім Антоній пройшов без турботи свій шлях многоденний —
Сімдесят років прожив, восьмий десяток почав.
В роках минулих, у днях пережитих він думою тоне,
І — недалеко уже! — Лета йому нестрашна;
Тоне в минулому він і пропащого дня не знаходить,
Прикрих не знає годин... в с е б він хотів пригадать.
Праведна, чиста душа існування поширює грані:
Втіху з минулого п'є — вдвоє живе на землі.

7. ДО ТУККИ

(XII, 44.)

Епос складав я, і ти вже над епосом сохнеш. Я кинув,
Щоби натхнення своїм в тебе хвалі не відбить.
От на котурні трагічним моя показалася муза,
Але... в трагічній плащі вже походжаєш і ти.

Лірну струну́ колихнув я, ка́мінам Апулії любу́ —
Знову хвилюєшся ти, плектр перехоплюєш мій.
Са́тури спробо́ував я, і ти вже сатириком, Тукко,
Дистихів спробо́ував я, ти вже й елегіком став.
Що є найменшого, взяв я, — почав епіграми складати,
Але і тут мій почін дихать тобі не дає.
Зрештою, Тукко, скажи, чого ти не хочеш писати,
І, щó неми́ле тобі, те хоч для мене зостав.

НА ОТРІСІ *

СТОР. 15

Отріс — гірський кряж північної Греції, поблизу Ети, у тесальській долині. На північному схилі гори — містечко Тавмаке, славне своїм краєвидом. З околиць містечка розгортається панорама: долина Тесалії, море, скелі Евбеї та гірські пасма Тіфреста, Олімпу й Парнасу.

Ередія, (Жозе-Марія) — французький поет-клярик з групи т. зв. парнасців (1842—1905); єдина його збірка сонетів «Трофеї», яку писав він майже 30 літ, появилася 1893 р.

ХІРОН

СТОР. 16

Хірон — єдиний з кентаврів, що переміг змисловість і звірячу хіть свого племені; по смерті, взятий на небо, перетворився на сузір'я Стрільця. Був виховником героїв, ворожбитом, музиком та лікарем.

Ета — гірський хребет у Греції.

Сім очеретин — *фістула* або *сирикк*, пастуша сопілка.

Гімет — гора коло Атен, відома своїм медом.

Феб — Аполлон, бог віщування і пророчень, поезії та музики, пізніш ототожнювали його з богом сонця Геліосом.

НАВСІКАЯ

СТОР. 18

Навсікая — найчарівніший з жіночих образів Гомерових поем. Зустріч Одиссея з нею — в VI рапсодії «Одіссеї».

Феаки — мешканці острова Корфу (Коркіри).

ДІВА

СТОР. 19

Сатурн — Кронос, син Урана, за правління якого, як каже легенда, був «золотий вік»; його сином був Зевес.

* До приміток використано частинно матеріал, поданий самим Зеровим в «Автології» та «Казені».

Астрей — Діва-Правда, що з кінцем золотого віку покинула землю і відтоді сяє на небі сузір'ям Діви; *Колос* — головна зоря в тому сузір'ї.

СКОРПІОН

СТОР. 20

Антарес — найбільша зоря в сузір'ї Скорпіона; *Стрілець* — сузір'я.

ГІЛЬГАМЕШ

СТОР. 21

Гільгамеш — герой вавилонського епосу. Цар Урика, велетень-воєк, по смерті свого друга Еабані роздумував над загадкою життя і смерті. Ут-Напінштим — вавилонський Ной, що врятувався із світового потопу — навчив царя, як дістати овочів з дерева життя; цар їх добуває, але змії викрадає їх у нього, і людський рід залишається смертним.

ЄГИПЕТ

СТОР. 22

Амон-Ра — найвищий бог старинних єгиптян, бог сонця.

Мемфіс, *Луксор* — старовинні осередки єгипетської культури, славні своїми розвалинами.

ТЕСЕЙ

СТОР. 23

Тесей — грецький герой; за допомогою клубка ниток від царівни Аріадни він пройшов у гліб крестського лабіринту і вбив там потвора Мінотавра; відтіждаючи до Атен, він узияв Аріадну з собою, але мусів покинути її сонну, вночі на острові Наксосі, де знайшов її бог Бакх. Шлюбний вінець Аріаднин, подарунок Афродіти, перетворився потім на сузір'я («Північна Корона»).

ПРИСВЯТНИЙ НАПИС

СТОР. 24

Арей (*Арес*) — римський Марс, бог війни.

Маратон — місто, уславлене перемогою греків, під проводом Мільтіяда, над перськими військами Дарія (490 р. до Хр.).

ОЛЕКСАНДРІЯ

СТОР. 25

Пієрія — країна в старовинній Греції, на півночі Тесалії, була, за переказом, батьківщиною муз і Орфея.

Левкада — нинішній йонський острів Санта Мавра; з його скелі кинулася в море Сапфо, найвизначніша грецька поетка.

Фарос — острів в олександрійській порті, славний своїм маяком. Гепта-стадієм називали сім стадій (ок. 1¼ км) довге коло в порті.

КЛЯСИКИ

СТОР. 34

Аїд або *Гадес* — ім'я володаря підземного царства і назва самого підземелля.

Калагатія — від слів *καλός* *καί* *αγαθός* (гарний і добрий) — одно з грецьких означень моральної досконалості і культурної витонченості.

ПІД КРОВОМ

СТОР. 35

Лукроза — Баршівка під Києвом, де 1920—22 р. учителювали Зеров і Бургардт. Барши — по лат. *Lucum*. Крім цього одна рукописна збірка Бургардта мала на обкладинці малюнок: цибуля і роза (по рос. лук — роза). *Шкурна громада* — в Баршівці було поширене шкурництво. *Захожі різьбярі* — гості-київни.

Анабіоза — відродження, здібність із засохлого, замерзлого, тощо, стати повертатися до життя.

Баалбек — грецький Геліополіс у Сирії, в старовині велике місто.

Ольбія — грецька чорноморська колонія, над лиманом південного Буга, основана 645 р. до Хр.; розконали її 1901 р.

БЕЗСМЕРТНІСТЬ

СТОР. 41

Гети — скитське плем'я з-над гирла Дунаю і сучасної Бесарабії.

Понт — країна на півн. сході Малої Азії; Евксинський понт — Чорне море.

Альби й серенади — ранішня й вечірня пісня (*serena* і *alba*) провансальських трубадурів, основані, здебільша, на варіаціях елегій Овідія.

ЄЛІЙ ЛАМІЯ

СТОР. 42

Єлій Ламія — римський аристократ, якому Гораций присвятив дві свої оди.

Мессала — Валерій Мессала Корвін, промовець і поет часів Августа, гуртував кругом себе римський літературний світ.

Камени — у староримських часах богині, яким був присвячений під Римом гай; римські поети називали каменами і музи.

Вальгій, Басс, Галл — римські поети; Галл — творець римської елегії; обвинувачений за образу величності, покінчив життя самогубством.

РИМЛЯНИ

КАТУЛЛ

СТОР. 43

Валерій Катулл (84?—45 до Хр.) жив і помер ще до початків громадянської війни. Він перебував серед римської молоді, що брала живу участь у тогочасній політичній боротьбі, і сам часом озивався в політичній злобі дня яскравою і сміливою епіграмою на Цезаря і цезаріянців. В більших поемах наслідував визначних і вчених грецьких поетів олександрійської доби, у дрібних поезіях був часто мистцем цілком оригінальним. Мова і вірш Катулла не мають іще тієї викінченості й досконалості, що їх бачимо в пізнішого покоління поетів, але, коли взяти до уваги багатство настроїв, безпосередність почувань, повну відсутність усакої реторики, то в цього погляду Катулл — найбільший лірик Риму.

ДО ЛЕСБІЇ

СТОР. 44

Кірена — тепер Кіренайка в півн. Африці, давня римська колонія.

Сільфій — рослина, якої сік уживали за приправу і лік.

Батт — Battus, один з чотирьох кіренських королів тієї назви.

ДО ФУРІЯ ТА АВРЕЛІЯ

СТОР. 45

Саки, араби, парти — народи, суміжні з найдальшими римськими провінціями на сході. Епітет «ніжні» (*mollēs*) — звичайний у римських поетів.

В долини, де Цезар... — Поезія написана коло 54 р. до Хр. в часі походу Цезаря за Райн, у Британію.

КАТУЛЛ, XXVI

СТОР. 46

Австр — сухий вітер з півдня, з африканських пустель, званий тепер шірококком. *Апеліот* — східний вітер, *Борей* — північний, *Фавоній* (Зефір) — західний.

Двісті тисяч — сестерційв. Сестерцій — яких 5-6 сотників.

КАТУЛЛ, XXVII

СТОР. 46

Фалери — одне з найкращих італійських вин, міцне й гіркувате на смак.

Постумія-цариця — властиво магістра Постумія, що на бенкетах наказувала, проти звичаю, пити чисте, не розведене водою, вино.

Фригія — так називали римляни свої малоазійські провінції. Нікея — місто одної з тих провінцій, Бітінії.

ВЕРГІЛІЙ

СТОП. 47

Вергілій Марон (70—19 до Хр.) був дрібним землевласником. У поезії він чудовий стиліст, що придержувався грецьких зразків, блискучий майстер форми. Разом з Горациєм репрезентував золотий вік римської поезії. Його найбільша річ — патріотичний епос »Енеїда«.

I. ЕКЛОГА

СТОП. 47

I Еклога. — Написав її Вергілій коло 41 р. до Хр., у часах упадку республіканського і тріумфу Цезаріанського Риму з Октавіаном (Августом) на чолі. Темою еклоги є, так сказати, злоба дня, хоч і в буколічній формі; подана вона як розмова двох пастухів, яким підчас наділу землею військових ветеранів відібрали їх землю. Тітір прославляє молодого Цезара, що, змушений аграрними неспокоями, повернув сконфісковані землі тим, що мали землі не більше від приділів ветеранам.

Гібла — місто на сх. березі Сицилії, славне своїм медом.

Яксарт — ріка в теперішньому Туркестані.

IV. ЕКЛОГА

СТОП. 50

IV Еклога. — В багатьох виданнях ця еклога має назву »Полліон«, — від імени державного діча часів Августа, Асінія Полліона, якому вона була присвячена. В основі еклоги лежить поширений у тодішніх часах погляд, начеб-то незабаром мала прийти світова катастрофа: зорі мали скластися на ту саму констеляцію, що й на початку світа, всі пережиті землею епохи мали повторитися наново, мала повернутися і золота доба, щасливий вік Сатурна. Звістуном нових часів, що по всьому світу »зростить золоте покоління«, звістуном, народження якого мала привитати земля і небо, мав бути дивний хлопчик. На думку одних дослідників це син Полліона — Асіній Галл, на думку інших — сподіваний син Августа. Християнські письменники IV—V ст. зрозуміли цю еклогу, як пророцтво про народження Христа, тимто середні віки поставили Вергілія поруч із старозавітними пророками.

Кумейські пророцтва — в Кумах була печера, де жила Сібілла, що провіщала майбутнє і помогла Енеєві дістатись до підземного царства.

Амон — рослина, з овочів якої готували бальзам.

Тіфіс — керманіч корабля аргонавтів.

Арго — корабель аргонавтів, що плили до Колхиди (на березі Чорного моря) по золоте руно.

Сандікс — маія, гарячочервона фарба.

Парка — (гр. Мойра) одне з трьох уособлень сил долі, що прядуть нитку життя і що тяжать над людством і навіть богами; всі три, як каже Гесіод, — неблаганні богині смерті.

Срфей — син річкового бога Еагра, славний тракійський співець, що своїми піснями зрушував з місця навіть дерева і скелі. Ісмар — місто у Тракії.

Лін — за мітом, дуже гарний юнак, що загинув у часі повороту літа на осінь. За беотійським переказом — славний співець, син Аполлона й музи Уранії.

Пан — аркадійський бог лісів та гаїв, пізніше — взагалі втілення природи.

НА КОСТЯХ

СТОР. 52

«*Георгіки*» — поема в 4 книгах, разом на яких 2000 віршів; головна тема першої — хліборобство, другої — садівництво, третьої — тваринництво, четвертої — бджільництво. Кожна книга починається молитовною апострофою до богів і похвальною промовою до заступників поета — Мецената та Августа. Сама поема складається з низки практичних порад, що чергуються з описами природи та епізодами різного змісту.

Філіппи — місто в Македонії, близько моря; тут 42. р. до Хр. Антоній і Октавій (майбутній Август) перемогли республіканське військо Брута й Кассія.

ПОХВАЛА ІТАЛІЇ

СТОР. 53

Мідійська земля — Мідія, країна, що обіймала землі на південний схід від Каспію: півд. Кавказ, Ірак.

Герм — ріка в Лідії, в Малій Азії.

Бактрія — північна країна перського царства над р. Бактром (приплив р. Окса, тобто Аму-Дарії).

Паихей — за старовних часів назва, сьогодні ближче невідомого, острову коло Арабії.

Бики з полумінним диханням — натяк на вогнедишних волів колхідського царя Еета, батька Медеї, за допомогою якої Ясонові пощастило приборкати їх. Ясон засіяв теж поле драконовими зубами, і з них пізніш народилося військо, переможене ним.

Масійські виногради — гора тієї назви в півд.-західній Кампанії, відома своїм вином.

Кліуми — річка в Умбрії, в середній Італії.

Аконіт — трійлива рослина, що зростає на камінистих ґрунтах, м. і. в Альпах.

Ларійське озеро — тепер Lago di Como. *Бенацьке о.* — нині Lago di Garda.

Лукрин — солоне озеро на кампанському березі.

Авери — вулканічне озеро (Lago Averno), де, за мітом, був вхід до країни померлих.

Сабейці, лігурійці, воьски — італійські племена.

Марій — Кай Марій (156—86 рр. до Хр.) римський полководець, що поборював провідника аристократичної партії Сулли.

Камілл (Маркус Фуріус) — представник республіканської партії в старовинному Римі.

Сципіон — римський рід полководців, між ними визначніші: Публій Корнелій, що його переміг під Замою Ганнібал, і Сципіон молодший, що зруйнував Картагину (146 р. до Хр.).

Гесіод — грецький поет з часів ок. 700 рр. до Хр.

ОРФЕЙ І ЄВРІДІКА

СТОР. 54

Протей — морський бог, до якого звернувся по допомогу відшукати бджоли — пастух Арістей; замість поради чи допомоги, бог розповідає Арістеєві причину його нещастя: це кара за злочин проти Еврідіки.

Дріади — німфи дерев.

Родопи — високе гірське пасмо в Тесалії.

Пангей — гора в Македонії.

Рес — союзник троянців у Троянській війні.

Оритія — дочка атенського короля Ерехта, яку пірвав до Тракії Борей.

Гебр — (Стрімон), тепер — ріка Марица в Болгарії.

Тенар — тепер Матапан, ріг на півдні Балканського півострову; одна з його печер уважалася за вхід до аду, за неситу «пащу Плутона».

Ереб, Тартар, Орк — різні назви підземелля, перші — грецькі, остання — латинська.

Кокіт (або Кокіт) — багнеста річка в підземеллі.

Стикс — ріка на границі підземного царства

Евменіди — богині ласки, ставали вони ласкаві пізніш, коли грішник спокутував свій злочин; до того часу звалися вони «ерінії», лат. фурії, які карали й переслідували злочинця.

Цербер — триголовий пес, що стеріг входу до підземелля.

Іксіон — цар лапітів у Тесалії. Він закохався в богиню Геру і за це його скинуто в Тартар і прикуто до колеса, що крутилося, обвите зміями.

Прозерпіна (Персефона) — дочка Зевеса й Церери, дружина царя Плутона, володаря підземного царства.

Аїд — див. вірш «Кляски».

Філомила — соловей; за мітом, ритууючись від переслідувань сестринного чоловіка, Терей, вона ублагала богів перемінити її на цю пташку.

Гіперборея — мітична країна крайньої півночі.

Танаїд — Дні.

Рифей — Урал.

Діт — Плутоп.

Гебр Еагрійський — тепер річка Маріца.

ЕНЕЇДА

СТОР. 57

Темою Енеїди є історія Енея, сина Анхіса, одного з троянських героїв, що, після зруйнування греками Трої, з волі богів і мстивої Юнони, подібно як Одиссей, блукає світами. Вкінці Еней прибуває до Італії (Ляціум) і засновує майбутню римську державу. В українській літературі Енеїда відома добре з трагедії Ів. Котляревського, що перещенив старий римський поет у козацький і подав його в сатиричному виді.

КНИГА V

СТОР. 57

Палітур — стерничий Еней підчас його подорожі до Італії.

Язід — прізвище стерничого Палітура.

Лета — річка в підземеллі, «річка забуття»; померлі, напившись із неї, забували все минуле.

Непун — бог моря в римлян, у греків — Ποσειδών.

Сіреї — мітичні істоти з пташачими тілами й людськими головами, приваблювали своїм співом моряків, що пропливали біля їх острову; там кораблі розбивалися об прибережні скелі.

КНИГА VII

СТОР. 58

Гесперія — «вечірня країна»; греки звали так Італію.

Цірцея (або Кірка) — вродива чарівниця на острові Еєї, що перетворила товаришів Одиссея у свиней; була дочкою бога сонця, Геліоса.

Аврора — богиня світанку, ранішньої зорі, гр. Εως.

ГОРАЦІЙ

СТОР. 60

Горацій Флакк (65—8 до Хр.) з Вергілієм найвидатніший поет золотої доби Августа. Син визволеного невольника, тримався спочатку республіканських поглядів, але, після розгрому Брута й Кассія під Філіппами, перейшов на беззастережного прихильника Августа, в якому бачив відновника старих римських чеснот. Вивершеність його форми і своєрідна життєва філософія «золотої середини» зробили його улюбленим класичним поетом, що мав великий вплив на розвиток класичних напрямків у нових літературах. Його головні твори — сатири, оди та послання.

ОФІРА

СТОР. 61

Бакх (*Діоніс*) — син Зевеса й Семели, бог вина, веселощів і насолоди життя.

Парос — грецький острів на Егейському морі, славний своїм мармуром.

Кіпріянка — Кіпріда, одна з назв Афродіти (Венери), богині краси і любови.

Парти — воєвничий іранський народ, що своєю славною кіннотою аж до часів Августа успішно воював з римлянами.

ДО ХЛОЇ

СТОР. 62

Гетулія — частина Лібії в Африці.

ДО ІКЦІЯ

СТОР. 62

Сабейські королі — сабейці жили в Арабії; їх уважали за найбагатших у світі людей; торгували золотом, слоновою кісткою, пахощами.

Тибр — ріка в Ляціумі, що над нею Рим.

Панетій, Сократ — грецькі філософи, перший 180—111, другий 468—400 рр. до н. Хр.

ДО ЛІРИ

СТОР. 63

На Лесбосі — Горацій дивиться на себе як спадкоємця лесбоських поетів — Алкаї (600 р. до Хр.) і Сапфо. Розмір вірша — т. зв. сапфічна строфа, яка складається з трьох дев'ятискладових, сапфічних рядків і одного п'ятискладового.

Ерот (римський Амур) — бог кохання, син Афродіти.

ДО СЕБЕ САМОГО

СТОР. 64

Дієспітер — Юпітер, Зевс.

Атлас — гори в півн.-західній Африці.

ДО ДЕЛЛІЯ

СТОР. 65

Деллій — політичний діяч і публіцист часів Августа.

Фалериське вино — відоме італійське вино з Кампанії.

НА ПОВОРОТ ДРУГА

СТОР. 66

Помпей Вар — бойовий товариш Горація з 43—42 рр., довго ще боровся проти Августа; амністією одержав тільки коло 30 р., після остаточної перемоги Октавіяна (Августа) над противниками.

Квірит — громадянин.

Меркурій — у греків Гермес, післанець Зевеса, бог винаходів (м. і. він вигадав ліру, тимто його вважали захисником поетів), торгівлі й промисловості.

ДО РИМЛЯН

СТОР. 67

Ораки, даки — племена, з якими воював Рим. В ориг.: Dacus et Aethiops.

Пунійці — картагінці. Картагіна — заснована фенікійцями держава в півн. Африці, довго боролася з Римом.

Піргг — епірський цар, що з кінцем 3 ст. до Хр. воював з Римом і перемагав, хоч і великою ціною (звідсіля »Пірггова перемога«).

Ганнібал — картагінський полководець, що в другій пунійській війні (218—201 до Хр.) мало-що не переміг Риму.

ДО АМФОРИ

СТОР. 68

Массик — массійське вино.

Корвін — Валерій Мессала, гуртував коло себе римських поетів.

Катон (Марк Порцій) — політичний діяч Риму (234—149 рр. до Хр.), представник старої аристократії, відомий суворістю свого характеру і ворожістю до всього нового в Римі.

Харити — (у римлян Грації), богині чару й веселощів.

ДО ВЕНЕРИ

СТОР. 69

Барбітон — рід грецької ліри.

ДО МЕЛЬПОМЕНИ

СТОР. 70

Капітолій — храм Юпітера на Тарпейській горі, релігійний осередок старого Риму.

Авфід — річка в Апулії в Італії (тепер — Офанто).

Дави — мітичний цар старої Апулії.

Геллада — грецька назва для Греції.

Дельфи — місто в Греції, у підгір'я Парнасу, де був храм Аполлона; тут жриця Пітія виголошувала віщування.

Мельпомена — одна з дев'ять муз, муза трагедії; в Горація взагалі муза співу.

Олімпійське поле — площа в Олімпії, де відбувалися старовинні спортові змагання на честь Зевеса.

Тібур — італійське місто під Римом, де римські аристократи мали свої вілли.

Пієріанка (Пієрида) — муза.

Кітара — струнний інструмент, подібний до ліри.

ДО ТОРКВАТА

СТОР. 71

Тулл Гостій і *Анк Марцій* — легендарні королі старого Риму.

Мінос — мітичний король Крети, суддя в підземеллі.

Гіпполіт — королевич Атеи, син Тесея, улюбленець богині Діани.

Діана (римська Артеміда) — богиня полювання та захисниця дівчості.

Пірітой — син Іксіона, що за допомогою Тесея намагався викрасти з підземелля Персефону.

Аїдові пута — смерть.

НА ОСТРОВИ ЩАСЛИВИХ

СТОР. 72

Розмір цієї еподи (послання) — непарні рядки; перший — гексаметр, другий — ямб. Еподу цю написав Горацій, вернувшись до Риму, де застав міжусобну боротьбу цезаріянців — звідси пророкування про загибель Риму від варварів, що використовують хатню колотнечу римляни, і віщування еміграції на острови щасливих.

Марси — сабейське плем'я з серед. Італії.

Етрурія — тепер Тоскана; тут мова про короля Порсену, що приходив здобувати Рим після вигнання звідтіля династії Тарквініїв.

Капуа — старе і багате місто в римській Кампанії.

Спартак — вожд повсталих рабів, убитий 71 р. до Хр.

Аллоброги — гальське плем'я, що брало участь у змові Катиліни, в 63 р. до н. Хр.

Ромул — і його брат Рем, за мітом, оснували Рим; вигодувати мала їх вовчиця.

Фокейці — нарід у середній Греції.

Матін — гора в Апулії, на півдні Італії. *Пад* — ріка По.

Апенін — гори в Італії, пасмо довге на 1400 км.

Церера (гр. Деметра) — захисниця збіжжя; Ц. дар — хліб.

Евр — півд.-східний вітер.

Медєя — дочка колхідського короля; вона закохалася в провідникові аргонавтів Ясоні і допомогла йому здобути золоте руно. Коли Ясон кинув її, вона повбивала свої діти від Ясона.

Сідонські кунці — фенікійські кунці з міста Сідону.

САТИРИ

СТОР. 74

Коло 35 р. до Хр., ще на початку літературної слави Горація, його прихильник Меценат подарував йому невеликий маєток у сабінських горах, недалеко Риму; кілька років пізніше поет написав там найкращу із своїх сатир, присвячену радощам сільського життя.

Геракл — цього півбога шанували в Італії як помічника при шуканні скарбів.

Австр — див. примітки до Катутла 26.

Янус — у римлян бог світла; його уявляли собі дволицим, був він символом сонця й місяця.

Есквілін — один з римських горбів, на ньому жив Меценат.

Скріби — Горацій займав деякий час посаду в квесторській канцелярії.

Реда — легка коляска.

Марсове поле — рівнина в Римі над Тибром, тут відбувалися гімнастичні та військові пописи.

Пітагор — грецький філософ і математик, забороняв учням їсти біб, мовляв, люди і біб — одного походження.

Лари — статуї родових богів, перед якими, за старовинним звичаєм, відбувалася вечєра.

Лєнор — відомий танцюрист часів Горація.

Арелій — невідомий ближче купець-посередник, що мав, здається, немало клопоту через своє багатство.

ТИБУЛЛ

СТОР. 79

Альбій Тібулл (54—19 рр. до Хр.) — представник елегічної поезії; втративши у громадянській війні частину своїх земель, служив у почеті

Марка Валерія Мессалі, з яким побував у Галії та Сирії; по ньому залишилося 4 книги елегій, їх тематика — прославлювання простого, сільського життя.

ПРОПЕРЦІЙ

СТОР. 81

Секет Проперцій (49—15 р. до Хр.) — римський поет, здобув у Римі дуже добру освіту; перша книга його любовних елегій привернула у 26 р. до себе увагу Мецената, який увів його до свого гуртка, і тут поет зближився з Овідієм; є це тонкий лірик, налкий, у пізніших елегіях виславляв націоналістично-реставраційну політику Августа.

ПАМ'ЯТНИК

СТОР. 81

Скелі з гірських вершин... — з легенди про тебанського царя Амфіона, що збудував місто Теби виключно своїм музичним хистом.

Поліфем — циклоп, згаданий у Одиссеї.

Галатея — нимфа, в якій кохався Поліфем.

Етна — вулкан на сх. березі Сицилії; за переказом, там була кузня бога Вулкана, якому допомагали в роботі циклопи.

Тенар — місто в Лаконії, біля якого добували славний мармур.

Феакійський сад — сад на острові феаків, куди дістався Одиссей, вертаючись до Ітаки.

Калліона — одна з дев'ятох муз, піклунка драматичної поезії.

Елейський храм — храм Зевеса в Олімнії (Еліді), як і пам'ятник царя Мавзола (мавзолей), уважався одним із 7 чуд світу.

ВТЕЧА

СТОР. 82

Цингія — героїня Проперцієвих елегій.

Лехей — порт і ріг у Коринтській затоці на Йонському морі.

Істм — коринтський перешийок між середньою Грецією та Пелопонесом.

Пірей — порт, від якого вів шлях уздовж довгих мурів до Атен.

Платон (427—347 до н. Хр.) — грецький філософ, учень Сократа; в основі його філософії лежать ідеї, з яких найвищі є правда, краса й добро.

Епікур (342—271 до н. Хр.) — грецький філософ, який найвище щастя бачив у спокої душі.

Демостен (384—322 до н. Хр.) — славний грецький промовець, атенський патріот, що виступав проти македенського короля Філіпа.

Менандер (ок. 340—292 до н. Хр.) — автор грецьких комедій.

ОВІДІЙ

СТОР. 84

Публій Овідій Насон (43 р. до Хр. — 18 р. по Хр.) — третій поруч Вергілія й Горация великий поет часів Августа; отримавши добру освіту, служив спочатку в адміністрації, але скоро присвятив себе виключно поезії, став членом літературного гуртка Валерія Мессали Корвіна, де зближився з Тібуллом та Проперцієм; його поетичні виступи зробили з нього незабаром улюбленого поета римської «золотої молоді»; заплутаний у якусь двірську інтригу, був засланий цисарем у м. Томи (в нинішній Добруджі), близько гирла Дунаю, де залишився до своєї смерті. — Головні твори Овідія це три книги любовних елегій, *«Наука кохання»*, 18 послань, зібраних у *Героїдах*, *Фасти* — історично-поетичний коментар до римського календаря, і *Метаморфози* (переміни), що є своєрідним збірником мітологічної традиції. Як поет, Овідій майстерністю свого оповідання мав великий вплив на нову європейську літературу.

НА СМЕРТЬ ТИБУЛЛА

СТОР. 84

Мати Ахілла... — Ахілл — син богині Тетиди; Мемнон — син Аврори (Зорі).

Син Афродіти — Ерот (Амур).

Як брата Енея ховали... — Еней так само син Венери, отже Еротові він доводиться братом; Іул (Юл) — син Енея.

Вепром поранений... — пастух Адоніс, улюбленець Венери.

Ліп — як і Орфей, легендарний співець.

Меонід — прізвище Гомера.

Авери — озеро, з входом до країни померлих.

Пепелопа — вірна дружина Одиссея.

Немесіда, Делія — героїні любовних елегій Тібулла.

Систр — музичний інструмент єгипетського походження, бризкало.

ЖИТТЯ ПОЕТОВЕ

СТОР. 85

Трістії — «сумні пісні», збірка в 5 книгах Овідієвих елегій, написаних на засланні.

Сульмон — місто в серед. Італії, батьківщина Овідія.

Смерть консулів — 43 р. до Хр., коли обидва консули не дожили до кінця своїх уповноважень.

Кінники римські — ordo equester, другий, після сенаторського, стан у римській державі.

День Мінерви — Овідій народився на другий день п'ятиденного свята Мінерви — 20 березня.

Вільної тоги день — тогу мали право носити тільки від 17 року — був це знак громадянського повноліття; широкий пурпуровий рубець означав, що юнаки мають виступати кандидатами на магістратські посади.

Колегія трьох — колегія, щось наче сучасна поліційна установа, що видавала безпосередні засуди.

Курія — сенат; звунти рубчик — відмовитись від магістратської кар'єри.

Аонські сестри — музи (Аоніди).

Слухав я Макра... — із вичислених римських поетів збереглися до наших днів тільки твори Горація, Вергілія, Проперція та Тібулла.

Талія — одна з дев'ятох муз, опікунка драми.

Корінна — їй присвятив Овідій три свої книжки елегій.

Іздець олімпійський — ігрища в Олімпії відбувалися що 4 роки (Овідій помилково рахує 5); отже на заслання він пішов, маючи 50 років.

Томи — тепер м. Констанца в Румунії.

Гелікон — гора муз і Аполлона в середній Греції.

СОТВОРЕННЯ СВІТУ

СТОР. 89

Набатейські землі — набатейці були арабським племенем семітського походження; їх підбив 63 р. до Хр. Помпей.

Іанет (Янет) — титан, син Урана (небо) і Геї (земля), батько Прометея, брав участь у повстанні титанів проти Зевеса і за це Зевес скинув його до Тартару.

ГІГАНТИ

СТОР. 94

Пеліон — гора в Тесалії; велетні, щоб перемогти богів і здобути небо, навалили Осу та Пеліон; *Осса* — друга гора, відділена від Пеліону Темпейського долиною, батьківщина кентаврів — мітичних істот, півлюдей і півконеї.

ФІЛЕМОН І БАВКІДА

СТОР. 94

Гурт героїв зібрався в гостях у річного бога Ахелоя. Ахелой тільки-що розповів про дивне походження островів у його гирла. Починається суперечка, в якій найзапальніше проти богів виступає Піритой, цар лапів, що його батька, Іксіона, боги віддали до підземного царства на тортури (прив'язали до колеса). Оповідання про Філемона і Бавкіду є відповіддю другого героя, богобоязного Лелега.

Атлантець — Гермес (Меркурій).

Син Сатурнів — Юпітер.

МАРЦІЯЛ

СТОР. 99

Валерій Марціал (ок. 40 — ок. 120? по Хр.) — відділений від Овідія цілим століттям; родом з Еспанії, людина незаможна й залежна, курить ладан перед цісарем Доміціаном; у нього немає вже твердих римських моральних принципів, зате багато широти й дотепу. На Марціалі позначається вже доба розкладу, і Ювенал, поет-сучасник, називав його кровожерною потворою. У поезії Марціал довів мистецтво епіграми, короткого ліричного вірша із стислим висловом, до майстерства, і на ньому перазвзувалися пізніші письменники, також і нинішні.

ДО МУЗИ

СТОР. 99

Мессала — промовець і поет часів Августа.

Ліцін — визволений раб цісари Августа, пізніш багатий і намісник Галії.

Дев'ята з сестер — дев'ята з-поміж муз. — Талія, муза комедії та веселих віршів.

ДО ФІЛЕНИ

СТОР. 100

Нестор — найстарший з героїв Гомерових поем, пережив три людські покоління.

Сераніс — єгипетське божество; культ його зв'язаний з богинею Ізідою, перейшов до Греції і до Італії.

Стрімон — тепер Струма, річка в Македонії.

САБІНОВІ

СТОР. 101

Тібур, *Пренеста*, *Пестум* — італійські міста, відомі своїми квітниками.

Номентум — староримське місто недалеко Риму.

ДО ТУККИ

СТОР. 101

Котурни — взуття, що його одягали актори, щоб збільшити свій зріст.

Камени Апулії — музи Апулії, батьківщини Горація.

Плектр — рід палички, що її вживали музиканти до гри на струнних інструментах.

Дистих — елегічний розмір: гексаметр і пентаметр; дистихом написана й ця епіграма.

<i>Поезія Миколи Зерова</i>	3
На Огрісі (з Ередія)	15
Хірон	16
Саломей	17
Навсіка	18
Діва	19
Скорпіон	20
Гільгамеш	21
Єгипет (на мотив І. Буніна)	22
Тесей	23
Присвятний напис (з Ередія)	24
Олександрія	25
Горам божественним (з Ередія)	26
Конкістадори (з Ередія)	27
Князь Ігор	28
Турчиновський	29
Київ з лівого берега	30
Чистий четвер	31
Сон Святослава	32
Арістарх	33
Клясики	34
Під кровом	35
В стіну	36
Тягар робочих літ	37
В п'яти немудрих дів	38
Праосінь	39
Овідій	40
Безсмертність	41
Елій Ламія	42

КАТУЛЛ

1. Плач, Венеро! (III)	43
2. До Лесбії (V)	44
3. До Лесбії (VII)	44
4. До Фурія та Аврелія (XI)	45
5. (XXVI)	46
7. (XXVII)	46
8. (XLVI)	46

ВЕРГІЛІЙ

1. I Еклога	47
2. IV Еклога	50
3. На костях (Георгіки I, 483—497)	52
4. Похвала Італії (Георгіки II, 136—176)	53
5. Орфей і Еврідіка (Георгіки IV, 453—529)	54
З »Енеїди« (V, 835—871)	57
Білі береги Італії (VII, 1—36)	58

ГОРАЦІЙ

стор.

З »Од«:

1. До Пірри (I, 5.)	60
2. (I, 11.)	61
3. Офіра (I, 19.)	61
4. До Хлої (I, 23.)	62
5. До Ікції (I, 29.)	62
6. До Ліри (I, 32.)	63
7. До себе самого (I, 34.)	64
8. (I, 38.)	64
9. До Деллія (II, 3.)	65
10. На поворот друга (До Помпея, Оди II, 7.)	66
11. До римляни (III, 6.)	67
12. До амфори (III, 21.)	68
13. До Венери (II, 26.)	69
14. До Мельпомени (III, 30.)	70
15. До Мельпомени (IV, 3.)	70
16. До Торквата (IV, 7.)	71
З »Епод«: На острови щасливих (XVI.)	72
З »Сатир« (II, 6.)	74

ТІБУЛЛ

Війна і мир (Елегії I, 10.)	79
---------------------------------------	----

ПРОПЕРЦІЙ

Пам'ятник (Елегії III, 2.)	81
Втеча (Елегії III, 21.)	82

ОВІДІЙ

На смерть Тібулла (Amores III, 9.)	84
Життя поетове (Tristium libri IV, 10.)	85

З »Метаморфоз«:

1. Створення світу (I, 5—88)	89
2. Чотири людські покоління (В. 89—150)	92
3. Гіганти (I, 151—162)	94
4. Філемон і Бавкіда (VIII, 611—724)	94

МАРЦІЯЛ

З »Епіграм«:

1. До Юлія Марціяла (V, 20.)	99
1. До Музи (VIII, 3.)	99
3. До Філени (IX, 29.)	100
4. Сабінові, посилаючи вінок з троянд (IX, 60.)	101
5. Авлові (IX, 81.)	101
6. До Антонія (X, 23.)	101
7. До Тукки (XII, 44.)	101
Примітки	103

